

УДК 373.5.014;303.444:005.412

№ держреєстрації 0116U003185

Інв. №

Національна академія педагогічних наук України

Інститут педагогіки

04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-д;

тел. 481-37-12

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту педагогіки

НАПН України

_____ О. М. Топузов

_____ 2018 р.

ЗАКЛЮЧНИЙ ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
«Прогнозування розвитку загальної середньої освіти
як рівневої системи»
(2016-2018 рр.)
(остаточний)

Науковий керівник НДР,
канд. пед. наук, доцент

_____ Д. О. Пузіков
(підпис)

Київ-2018

Рукопис закінчено 25.10.2018 р.

Результати роботи розглянуто Вченою радою Інституту педагогіки НАПН України, протокол № 15 від 29 листопада 2018 р.

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Керівник НДР, провідний науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти (0,5 ст.), кандидат педагогічних наук, доцент	<hr/> (підпис)	Д. О. Пузіков
Виконавці:		
Завідувач відділу, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник	<hr/> (підпис)	С. Е. Трубачева
Головний науковий співробітник, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник	<hr/> (підпис)	Л. А. Онищук
Головний науковий співробітник, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник	<hr/> (підпис)	А. Д. Цимбалару
Старший науковий співробітник (0,5 ст.), кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник	<hr/> (підпис)	К. В. Гораш
Старший науковий співробітник (0,5 ст.), кандидат педагогічних наук	<hr/> (підпис)	І. О. Климчук
Старший науковий співробітник (0,5 ст.), кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник	<hr/> (підпис)	О. В. Мушка
Науковий співробітник	<hr/> (підпис)	Ю. М. Люлькова
Науковий співробітник (0,5 ст.), кандидат педагогічних наук, доцент	<hr/> (підпис)	О. В. Нікулочкіна
Науковий співробітник, кандидат психологічних наук	<hr/> (підпис)	О. О. Прохоренко
Молодший науковий співробітник (0,5 ст.)	<hr/> (підпис)	О. І. Мезенцева
Молодший науковий співробітник (0,5 ст.)	<hr/> (підпис)	Н. Є. Пархоменко

РЕФЕРАТ

Заключний звіт про наукове дослідження на 85 с., 83 джерела.

Об'єкт дослідження – розвиток загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Мета дослідження – на основі цілісного міждисциплінарного наукового аналізу розробити та обґрунтувати теоретичні й методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти та методологічний інструментарій щодо розроблення прогностичної моделі розвитку загальної середньої освіти, її коротко- і середньострокових прогнозів.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку шляхів реформування загальної середньої освіти на тлі євроінтеграційних процесів, потребою в розробленні теорії і методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти як рівневої системи.

У ході дослідження використано комплекс теоретичних (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація, моделювання, проектування), емпіричних і статистичних методів, які забезпечили досягнення поставленої мети і визначених завдань.

Уперше в педагогічній теорії і практиці здійснено цілісний міждисциплінарний науковий аналіз проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти; обґрунтовано основні положення теорії й методології прогнозування в контексті досліджуваної проблеми; розроблено Концепцію прогнозування розвитку загальної середньої освіти; розроблено та обґрунтовано теоретичну модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти; розроблено та обґрунтовано прогностичну модель розвитку початкової загальної освіти; визначено та обґрунтовано методи і засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти; розроблено, обґрунтовано та експериментально апробовано методологічний інструментарій щодо розроблення коротко-, середньострокових прогнозів; прогностичну модель розвитку системи загальної середньої освіти; уточнено зміст термінів і понять педагогічної прогностики; класифікацію чинників розвитку загальної середньої освіти; подальшого розвитку набули системний, діяльнісний, компетентнісний, синергетичний підходи до прогнозування розвитку загальної середньої освіти; методологічний та інструментальний апарат педагогічного прогнозування.

Результати наукового дослідження упроваджено в практику роботи закладів системи загальної середньої освіти.

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ, ПРОГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ, ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.

Умови одержання звіту: за договором. 04053, Київ-053,

вул. Січових Стрільців, 52-Д; Інститут педагогіки НАПН України.

ЗМІСТ

1. Стан розроблення проблеми	5
2. Концептуальні засади дослідження	6
3. Результати дослідження	7
3.1. Теоретико-методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти	7
3.2. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти	23
3.3. Прогнозування розвитку початкової загальної освіти	45
3.4. Прогнозний фон розвитку загальної середньої освіти	55
3.5. Методи і засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти	61
3.6. Методологічний інструментарій прогнозування розвитку загальної середньої освіти	65
4. Висновки	70
5. Рекомендації	76
6. Публікації за результатами дослідження	77

1. Стан розроблення проблеми

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти – це процес розроблення коротко-, середньо- та довгострокових прогнозів розвитку системи загальної середньої освіти для забезпечення наукової обґрунтованості управлінських рішень, оптимізації науково-дослідної, методичної, та навчально-виховної роботи. Результатом прогнозування можуть стати як прогнози, так і методичні рекомендації щодо прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти та її компонентів.

У контексті означеної проблеми об'єктом педагогічного прогнозування є система загальної середньої освіти. Відповідно до освітніх рівнів складниками структури освіти в Україні є дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна освіта та самоосвіта. Вони є відносно автономними підсистемами, оскільки регулюються відповідними нормативно-правовими актами, мають специфічні цілі, зміст, структуру тощо. Кожен із цих рівнів може мати власні освітні рівні. Так загальна середня освіта охоплює початкову, базову і повну загальну середню освіту.

Оскільки система освіти в Україні є рівневою, це породжує її важливі особливості. Система освіти є ієрархічною системою, її складники характеризуються наступністю і взаємозумовленістю. Кожен наступний рівень зумовлений попередніми, розбудовується з урахуванням освітніх результатів, які вони забезпечують. Однак існує і зворотний зв'язок, який забезпечує врахування нових освітніх запитів і вимог суспільства до певного рівня освіти як у тих, що передують йому, так і в наступних. Системотвірними компонентами системи освіти, які поєднують різнорівневі підсистеми, є управління освітою (визначає її цілі та завдання) і зміст освіти (забезпечує наступність і неперервність освітніх процесів).

Прогностична діяльність суб'єктів освітньої діяльності, що спрямовуватиметься на розроблення прогнозів щодо розвитку загальної середньої освіти, мінімізує можливі ризики і небажані результати в процесі вирішення низки важливих проблем, зокрема таких, як: уточнення Національної рамки кваліфікацій, розроблення Державних стандартів загальної середньої освіти, навчальних планів, навчальних програм, підручників і посібників тощо; розроблення інших нормативно-правових документів, що регулюють освітній процес і визначають термін здобуття загальної середньої освіти; модернізації змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання, системи дидактичного контролю тощо.

Суб'єкти прогнозування мають урахувати той факт, що споживачами прогнозів щодо розвитку загальної середньої освіти є вчителі, керівники шкіл, представники органів управління освітою та методичних служб, науковці, докторанти, викладачі закладів післядипломної педагогічної освіти та педагогічних факультетів вищих навчальних закладів, студенти, представники

громадськості. Означені категорії споживачів потребують різноманітних прогнозів, що зумовить застосування диференційованого підходу щодо їх розроблення.

Вивчення джерел і результатів освітньої практики свідчить про те, що недостатня розробленість проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти ускладнює розроблення прогнозів щодо розвитку її об'єктів в найближчому й віддаленому майбутньому, що свідчить про актуальність і доцільність її розв'язання в педагогічній теорії і практиці.

На основі аналізу наукових і документальних джерел, вивчення стану проблеми дослідження виявлено суперечності між:

0 необхідністю прогнозування розвитку загальної середньої освіти і складністю наукового осмислення та практичного здійснення цієї діяльності в умовах складних змін у суспільстві;

1 посиленням значення прогнозування розвитку загальної середньої освіти в умовах її реформування і відсутністю теоретико-методологічних засад щодо його організації й здійснення;

2 об'єктивною потребою у визначенні та врахуванні прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти і відсутністю методики визначення його;

3 між об'єктивними потребами суб'єктів освітньої діяльності в прогнозах розвитку загальної середньої освіти і відсутністю надійного методологічного інструментарію для розроблення їх.

2. Концептуальні засади дослідження

Концептуальні засади дослідження ґрунтуються на положенні про те, що прогнозування розвитку загальної середньої освіти має здійснюватися з урахуванням тенденцій її розвитку за роки незалежності України; тенденцій сучасних світових інтеграційних освітніх процесів щодо забезпечення якості загальної середньої освіти на державному, регіональному та інституційному рівнях; особливостей її прогнозного фону та базуватися єдності положень теорії і методології педагогічного прогнозування.

Концепція дослідження спрямована на забезпечення цілісного аналізу означеної проблеми, що передбачає розроблення Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти; обґрунтування його теоретико-методологічного й процесуального аспектів, зокрема: теоретико-методологічних засад прогнозування розвитку загальної середньої освіти; виявлення прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти; теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, створенні прогностичної моделі розвитку загальної середньої освіти.

Передпрогнозні дослідження та розробки забезпечать комплексність теоретико-методологічного аналізу проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти і визначають можливі варіанти щодо її вирішення.

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти передбачає розроблення основних гіпотез щодо ефективності реалізації означеного процесу (на цьому етапі складаються сценарії, які на наступному етапі будуть предметом теоретико-методологічного аналізу, та здійснюється оцінювання отриманих результатів); прогнозів щодо розвитку її складових на основі його показників, визначених у процесі теоретико-методологічного аналізу; заходів щодо реалізації цілей розвитку загальної середньої освіти та сценаріїв її розвитку.

Підготовка суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти здійснюватиметься на базі експериментальних закладів загальної середньої освіти відділу інновацій та стратегій розвитку освіти в ході апробації та впровадження результатів дослідження, в процесі застосування методики підготовки педагогічних працівників до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, роботи циклічного семінару «Теоретичні і методологічні засади підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти».

3. Основні результати дослідження

3.1. Теоретико-методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Розвиток системи загальної середньої освіти як об'єкт дослідження є її діалектичною сутністю, за якої процес прогнозування потребує теоретичної систематизації знань педагогічної прогностики і вирішення таких методологічних проблем, як: отримання знання про дії її провідних теорій, фундаментальних наукових ідей, законів, закономірностей, принципів і понять (їх функціональний характер, функціональну спрямованість, функціональне призначення); перевірку на практиці ефективності знань педагогічної прогностики в процесі розроблення прогнозів щодо розвитку загальної середньої освіти.

Вивчення та критичне осмислення стану та особливостей об'єктів прогнозування загальної середньої освіти – необхідного й обов'язкового етапу щодо визначення й обґрунтування пролонгованої в майбутнє стратегії її розвитку – зумовило необхідність розроблення його теоретико-методологічних засад через теоретичну систематизацію знань педагогічної прогностики на рівні теорії систем, загальної та галузевої теорій управління, теорії інформації та інформатизації, теорії алгоритмів, теорії технічних засобів управління, фундаментальних наукових ідей, положень, закономірностей і принципів з урахуванням потреб педагогічної теорії й практики. У форматі дослідження йдеться про підвищення їх ролі в процесі вирішення завдань прогностичного характеру та розроблення педагогічного прогнозу.

На основі аналізу системи засобів наукового пізнання та критичного осмислення особливостей педагогічного прогнозування як специфічного різновиду наукового дослідження і форми конкретизації наукового

передбачення висвітлено результати систематизації знань педагогічної прогностики; у форматі дослідження науково інтерпретовано опрацьовані ідеї, теорії, положення, закономірності і принципи, що відображають особливості його об'єкта і предмета.

Зв'язки між досліджуваними педагогічними явищами і процесами відображено в положеннях Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти, розділах дисертації, статтях у фахових виданнях, програмі циклічного семінару «Теоретичні і методологічні засади підготовки суб'єктів освітньої діяльності до розроблення прогнозів», які сприятимуть формуванню у суб'єктів управління стержневих, системотвірних уявлень про перспективу розвитку загальної середньої освіти.

Реалізація завдань, пов'язаних із розробленням і обґрунтуванням теоретико-методологічних засад прогнозування розвитку загальної середньої освіти здійснювалася поетапно і передбачала проведення цілісного міждисциплінарного аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми дослідження; розроблення Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти; обґрунтування теоретико-методологічних засад прогнозування розвитку загальної середньої освіти; розроблення методологічного інструментарію щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти та тримання прогностичної інформації, необхідної в процесі прийняття управлінських рішень.

Цілісний міждисциплінарний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної, та довідкової літератури, нормативно-правових джерел, результатів аналітичних і прогнозних досліджень із заявленої проблеми уможливив визначення вихідних даних щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Ними є:

– прогностичні ідеї щодо розвитку загальної середньої освіти (Закон України «Про загальну середню освіту», 1999 р., з доповненнями), Національна доктрина розвитку освіти України, 2001 р., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2011-2021 роки (2011 р.); наукові засади педагогічного прогнозування (Ю. Бабанський, І. Бестужев-Лада, В. Беспалько, В. Виноградов, Б. Гершунський, Е. Костяшкін, В. Кремень, І. Підласий, М. Скаткін, О. Топузов);

– результати досліджень проблем педагогічного прогнозування: прогнозування як компонента професійної майстерності сучасного педагога (В. Демидова); функціонування й розвиток загальної середньої освіти (В. Биков, Н. Бібік, В. Бондар, І. Гавриш, Д. Дзвінчук, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Євдокимов, О. Коваленко, В. Краєвський, В. Кремень, С. Крисюк, І. Лернер, О. Локшина, В. Луговий, Т. Лукіна, О. Ляшенко, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, В. Олійник, М. Поташник, Н. Протасова, І. Прокопенко, О. Савченко, А. Сбруєва, М. Скаткін, О. Сухомлинська, А. Хуторський та ін.);

– цілі й завдання навчання за освітніми рівнями ЗСО, їх змістове,

організаційно-методичне наповнення, наступність і взаємозв'язки між ними (Н. Бібік, В. Леднєв, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін та ін.);

– результати зарубіжних прогностичних досліджень в освіті науково-дослідних організацій і центрів (Інститут з вивчення й планування освіти в Гамбурзі (за ініціативою ЮНЕСКО); Міжнародне бюро з освіти в Женеві; Науково-дослідний педагогічний центр у Парижі, Міжнародний Банк реконструкції та розвитку у Вашингтоні; Асоціація майбутнього дослідження у США; Інститут міжнародних педагогічних досліджень у Франкфурті-на-Майні в Німеччині тощо);

– матеріали зарубіжних педагогічних видань і преси щодо прогностичних проблем розвитку освіти (доповіді Римського клубу, публікації в журналах ЮНЕСКО «Перспективи» та «Кур'єр ЮНЕСКО», які видаються англійською, французькою, іспанською та російською мовами).

За результатами вивчення стану проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти сформульовано концептуальні положення, що розкривають змістову і процесуальну складові досліджуваного феномену:

Загальні відомості про можливі напрями наукового прогнозування в галузі освіти представлено в працях радянських – О. Лебедева, С. Вишнева, Л. Зеленої –, В. Борисової, В. Пономарьова, Е. Костяшкіна, Ф. Бацика, В. Столетова, і зарубіжних учених – А. Бауера, В. Ейхворна, Г. Кребера, Т. Хюсена та ін.

Педагогічне прогнозування в системі загальної середньої освіти є видом теоретичної діяльності учених і практиків. Вона полягає у вивченні й описі її явищ і процесів, яких ще немає або невідомі в педагогічній науці, проте можуть виникнути чи бути відкриті в майбутньому.

Педагогічне прогнозування є важливою складовою педагогічної діяльності. Цей процес охоплює освітні системи різного рівня (державні, регіональні, внутрішні), зміст освіти, педагогічні технології, управління педагогічним процесом, планування і контроль розвитку освітніх установ. Для ефективного розвитку загальної середньої освіти необхідно узгодити темпи розвитку її складових, оскільки випередження або відставання не сприяє розвитку системи в цілому.

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти, окрім специфічних, має спільні особливості з процесом наукового дослідження, які визначаються змістом об'єкта і предмета дослідження.

У форматі дослідження об'єктом педагогічного прогнозування є розвиток системи загальної середньої освіти. Освітніми рівнями загальної середньої освіти є: дошкільна освіта (відповідає нульовому рівню Національної рамки кваліфікацій); початкова освіта (відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій); базова середня освіта (відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій); профільна середня освіта (відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій). Рівневість системи освіти породжує її

важливі особливості. Оскільки система освіти є ієрархічною, то її структурні елементи характеризуються наступністю і взаємозумовленістю. Кожен наступний рівень зумовлений попередніми і розбудовується з урахуванням освітніх результатів, які вони забезпечують. Однак існує і зворотний зв'язок, який передбачає врахування нових освітніх запитів і вимог суспільства до певного рівня освіти як у тих, що передують йому, так і в наступних. Системотвірними компонентами системи освіти, які поєднують різномірівневі підсистеми, є управління освітою (визначає її цілі й завдання) і зміст освіти (забезпечує наступність і неперервність освітніх процесів);

У процесі розроблення теоретико-методологічних засад прогнозування розвитку загальної середньої освіти опрацьовано доробок українських і зарубіжних учених із досліджуваної проблеми – В. Борисової, С. Вишнева, В. Ейхворна, Г. Кребера, О. Лебедева, Л. Зеленіної, В. Пономарьова, Е. Костяшкіна, В. Столетова, Т. Хюсена та ін.; ідеї теоретиків синергетики – І. Пригожина, Г. Ніколіса та І. Стенгерса, через призму яких система загальної середньої освіти розглядається як відкрита і нелінійна зовнішньому середовищу.

З урахуванням сучасних потреб педагогічної теорії й практики суб'єктами прогнозування використовуються фундаментальні положення, які відображають їх функціональний характер, функціональну спрямованість і функціональне призначення: складноорганізованим системам, до яких відноситься і система загальної середньої освіти, не варто нав'язувати шляхи розвитку, які не зумовлені внутрішніми потребами; розвиток загальної середньої освіти може визначатися й випадковістю, що не суперечить існуванню його закономірних тенденцій; розвиток загальної середньої освіти значною мірою залежить від умінь керівника прогнозувати майбутнє та визначати можливості розвитку її складових; розвиток загальної середньої освіти можливий не лише за умови успішної реалізації управлінських дій, а й за наслідками локальних впливів, які мають потужний резонансний ефект; розвиток загальної середньої освіти потребує узгодження темпів розвитку її складових; часткові зміни в системі загальної середньої освіти не завжди приводять до її розвитку.

Аналіз сутнісних ознак поняття «розвиток загальної середньої освіти», які знайшли своє вираження в цих положеннях, дав можливість виокремити властивості, одночасна наявність яких вирізнятиме розвиток загальної середньої освіти серед змін, які можуть відбуватися в її матеріальних та ідеальних об'єктах. Це такі, як незворотність, цілеспрямованість і закономірність, що визначають найбільш загальну форму втілення теоретичного знання, яка свідчить про наявність закону (Енциклопедія освіти, 2008, с. 300).

Ознаками науковості процесу і результату прогнозування розвитку загальної середньої освіти є характер цілепокладання, виокремлення спеціального об'єкта прогнозування; використання спеціальних засобів пізнання досліджуваної проблеми, однозначність термінів і понять. У зв'язку з

цим виявлення підґрунтя щодо здійснення прогнозування через утілення теоретичного знання педагогічної прогностики в контексті реформи загальної середньої освіти потребує кваліфікованого використання суб'єктами прогнозування наявних у педагогічній науці і практиці закономірностей, зокрема таких, як: ефективність освітнього процесу закономірно залежить від матеріальних, гігієнічних, морально-психологічних та інших умов, в яких він протікає; засоби педагогічної дійсності зумовлені задачами і змістом конкретної педагогічної ситуації; ґрунтовність засвоєння змісту навчального матеріалу залежить від організації його систематичного повторення і введення в систему засвоєного змісту; навченість учнів складним способом діяльності залежить від того, наскільки вчитель попередньо забезпечив успішне оволодіння простими видами діяльності та від готовності учнів визначати ситуації, в яких ці дії можуть бути використані; за інших умов (пам'ять, здібності) рівень і якість засвоєння залежить від урахування вчителем рівня особистісного значення для учнів засвоєного матеріалу.

Загальновідомо, що перехід від теоретичної до конструктивно-технічної функції педагогічної прогностики здійснюється на високому рівні теоретичного узагальнення. Він відображає рух від закономірностей до нормативних узагальнень найбільш високого рангу – до принципів прогностичної діяльності, які визначають вибір цілей, задач, змісту, способів досягнення мети, критеріїв оцінювання отриманих результатів, діапазон можливих ефектів і регулюють прогностичну діяльність на смисловому рівні.

Основою педагогічного прогнозування є низка принципів загального й спеціального призначення, що визначають його засади. До загальних методологічних принципів слід віднести: об'єктивність, можливість пізнання, детермінізм, розвиток, історизм, єдність теорії і практики.

Принцип об'єктивності спрямований на подолання суперечностей між об'єктивним характером наукових знань, що добуваються в процесі прогностичного дослідження і суб'єктивним характером прогностичної діяльності, що передбачає творчу участь суб'єктів прогнозування в процесі вивчення складних і багатофакторних педагогічних явищ. Принцип пізнання пов'язаний із вирішенням проблеми перевірки верифікації педагогічних прогнозів. Реалізація цього принципу дозволяє не тільки зробити висновки про достовірність результатів прогнозування, а й довести доцільність прогнозування, його надійність і практичну придатність. Принцип детермінізму фіксує наявність об'єктивних причинних зв'язків між педагогічними явищами і закономірностями. Багатофакторність і багатовимірність педагогічних явищ істотно ускладнюють розроблення прогнозу щодо їх розвитку. У цьому зв'язку перед суб'єктами управління стоїть завдання щодо виокремлення основного й істотного. Принцип розвитку визначає, що завданням прогностичних досліджень є виявлення наявних в освітній практиці суперечностей, реалізація способів їх подолання з подальшим прийняттям управлінських рішень.

Принцип історизму визначає необхідність вивчення педагогічного явища в генетичному аспекті, констатує єдність і зв'язок різних етапів розвитку досліджуваного явища. Принцип єдності теорії і практики визначає, що є методологічним орієнтиром прогностичної діяльності, допомагає обґрунтувати результати прогностичного дослідження та доцільність його проведення.

Ефективність педагогічного прогнозування, як і прогностичного дослідження залежить від урахування специфічних особливостей об'єкта прогнозування. За цієї обставини в дослідженні необхідно враховувати низку спеціальних принципів, зокрема: принципи дослідницької доказовості, понятійно-термінологічної однозначності та точності, цілісності та системності, безперервності, варіативності, дослідно-експериментальної верифікації, практичної спрямованості.

Принцип дослідницької доказовості спрямований на проведення ретельного теоретичного аналізу прогнозованого педагогічного об'єкта. Знання про об'єкт, виражені у вигляді опису фактів, гіпотези, законів чи теорій, сприятимуть створенню об'єктивного, достовірного та доказового прогнозу розвитку педагогічного явища чи процесу. Принцип понятійно-термінологічної однозначності і точності враховує необхідність створення уніфікованого понятійного апарату щодо прогнозованого об'єкта, оскільки часто не існує єдиної позиції в розумінні сутності й структури педагогічних об'єктів та їх функціонального призначення. Принцип цілісності та системності відображає комплексний характер прогнозування розвитку педагогічного об'єкта. Реалізація цього принципу забезпечує ефективність розроблення змістового й процесуального аспектів педагогічного прогнозування. Принцип неперервності прогнозування забезпечує коригування педагогічних прогнозів відповідно до додаткової інформації про об'єкт. Принцип варіативності передбачає створення різних варіантів прогнозу, виходячи з гіпотези, мети, рівня прогнозування та характеристики прогностичного фону. Принцип дослідно-експериментальної верифікації формує основу для оцінювання результатів прогнозування та перспективного розвитку складних механізмів освітньої системи через багато років після прийняття відповідних рішень. Разом з тим орієнтація на майбутнє дозволить вносити необхідні корективи у функціонування об'єкта прогнозування, наближаючи його до прогностично доцільних умов через зміни, що позначаються на структурі і зміст педагогічної діяльності (Л. Онищук).

Перераховані вище загальні й спеціальні принципи, розкриваючи теоретичну основу педагогічного прогнозування розвитку загальної середньої освіти, не вичерпують його розмаїття. Їх реалізація є необхідною, але недостатньою умовою розроблення педагогічного прогнозу.

Як свідчать результати освітньої практики, суб'єкти галузевого управління різних рівнів найчастіше використовують дані освітніх і організаційних прогнозів. За видовою ознакою до групи освітніх прогнозів українськими вченими віднесено ринковий, технологічний, політико-правовий.

Ринковий прогноз дає можливість з'ясувати, який процент батьків, учнів прагнуть отримувати запропоновані освітні послуги; технологічний – забезпечує застосування інформаційних технологій та інтерактивних методів навчання; політико-правовий – визначає політико-освітні орієнтири держави; організаційний – відповідає на низку важливих питань: «Які умови необхідні для розвитку закладу освіти?», «Чи може заклад освіти бути лідером в освітньому просторі?», «Що для цього необхідно зробити?» і визначає цілі закладу освіти і стратегію змін, зокрема стратегію адаптації суб'єктів освітнього процесу до нововведень (Демчук, 2007).

Окрім того, теоретична систематизація знання педагогічної прогностики дала можливість визначити тенденції (лат. *tendentia* – спрямованість) розвитку загальної середньої освіти, які в контексті дослідження розглядаються як напрями, в яких простежується її розвиток як системи, що знаходить своє вираження в змістових, концептуальних, управлінських особливостях її функціонування. З огляду на заявлене зауважимо, що українські вчені з огляду на світові тенденції розвитку освіти (глобалізація освіти, її диверсифікація, забезпечення рівного права доступу до якісної освіти впродовж життя, інформатизація освіти, трансформація освіти в рентабельне виробництво освітніх послуг, орієнтація освіти на споживача тощо) виокремили низку загальних тенденцій розвитку освіти в Україні, які є підґрунтям сучасного світорозуміння. Це такі, як: упровадження людиноцентричної парадигми освіти, поглиблення її гуманізації та гуманітаризації, диверсифікація освіти, розвиток громадянської свідомості суб'єктів освітнього процесу, ускладнення інфраструктури освіти, поступова деполітизація освіти, стандартизація підходів до організації навчально-виховного процесу та управління, поширення інноваційної діяльності, створення систем моніторингу, активізація інформатизації освіти тощо.

Низка урядових ініціатив щодо реформування загальної середньої освіти сприятиме визначенню стратегії її розвитку за таких умов, як: посилення ролі регіональної освітньої політики – тенденції, що спрямовується на забезпечення рівного доступу суб'єктів до отримання освітніх послуг, розроблення організаційної структури стратегічного громадсько-державного управління розвитком загальної середньої освіти, розроблення цільових програм розвитку закладів загальної середньої освіти, розроблення й упровадження інноваційних освітніх проектів тощо; розвиток громадянського суспільства – тенденції, що спрямовується на формування особистості, яка відрізняється демократичною громадянською культурою, готовністю до участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства, усвідомленням взаємозв'язку між її індивідуальною свободою, правами та громадянською відповідальністю; упровадження громадсько-державної моделі управління загальною середньою освітою – тенденції, що спрямовується на інтеграцію сфер діяльності суб'єктів державного управління, їхніх прав, обов'язків і відповідальності для забезпечення ефективного впливу

на всі складові системи загальної середньої освіти.

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти потребує критичного осмислення ролі соціальних підходів, сутність яких розкривається в таких положеннях, як: нормативні засади організації включають результати управлінської діяльності, правила відносин у колективі, що складаються стихійно; забезпечення якості управління вимагає істотного підвищення ролі гуманітарної, психолого-педагогічної, управлінської і загальної культури суб'єктів управління; підвищення ролі особистості в суспільному виробництві вимагає зміни парадигми управління, підсилює значення його психолого-педагогічних, морально-етичних, загальнокультурних та організаційних принципів.

Отже, теоретична систематизація знань педагогічної прогностики як інтегративної галузі наукового знання у форматі дослідження актуалізувала архіважливу проблему педагогічної прогностики – *проблему використання суб'єктами освітньої діяльності знання педагогічної прогностики в практичній діяльності*. У контексті реформи загальної середньої освіти знання педагогічної прогностики сприятимуть критичному осмисленню особливостей системного управління її розвитком, яке в теорії галузевого управління розглядається як управління, орієнтоване на прогнозований результат. За цієї обставини орієнтація системи загальної середньої освіти на прогнозування розвитку закладу освіти передбачає низку часткових змін і нововведень, які необхідно скоординувати для ефективного прогнозування кінцевого результату.

Суб'єкти освітньої діяльності, використовуючи теоретичні знання педагогічної прогностики в процесі розроблення педагогічних прогнозів, мають дотримуватися таких прийомів і процедур пізнання, як аналіз термінів і понять досліджуваної проблеми; характеристика теорії і методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти; аналіз можливостей теорії і методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти і врахувати, що об'єктивною властивістю педагогічної прогностики – теорії і практики прогнозування – є комплексність.

Теоретичні знання педагогічної прогностики використовуються суб'єктами управління в процесі розроблення *Цільової програми розвитку закладу освіти* – нормативної моделі інноваційного процесу, що відображає його майбутнє. Програма характеризується низкою ознак, серед яких така ознака як прогностичність є пріоритетною. Її наявність забезпечує упевненість директора школи в тому, що кінцевий результат буде позитивним і досягнутим у визначений термін, які види діяльності, хто і коли їх буде здійснювати.

На знаннях педагогічної прогностики ґрунтується системне планування розвитку закладу освіти, яке здійснюється поетапно. Першим кроком на шляху до визначення цілей розвитку і способів їх досягнення є *здійснення проблемно-орієнтованого аналізу стану функціонування закладу освіти*, спрямованого на виявлення, критичне осмислення та оцінювання проблеми.

Цілком закономірним є той факт, що педагогічне прогнозування, яке здійснюється на науковій основі, ґрунтується на знаннях сутності й логіки навчально-виховного процесу, закономірностей вікового й індивідуального розвитку учнів, зумовлює необхідність висунення педагогічних цілей і завдань, відбір засобів досягнення педагогічних цілей, передбачення результату, можливих відхилень і небажаних явищ; визначення етапів навчально-виховного процесу, розподіл часу, планування життєдіяльності спільно з учнями.

Знання педагогічної прогностики знайшло своє вираження в окремих положеннях Концепції нової української школи. Реалізація прогностичних інноваційних ідей спрямовується на вирішення низки проблем галузевого управління, зокрема таких, як: планування та стимулювання діяльності суб'єктів управління; забезпечення наукової організації праці з найменшими затратами часових, матеріальних і грошових ресурсів; раціональне удосконалення структури управлінського апарату; спрощення діловодства; створення інноваційних форм обліку й звітності; організація моніторингу тощо.

Підготовка суб'єктів освітньої діяльності загальної середньої освіти до освоєння інноваційних практик управління розвитком закладу освіти та розроблення прогнозів в умовах реформування змісту і структури навчання загальної середньої освіти здійснювалася за розробленою програмою циклічного семінару. Вона була орієнтована на включення методологічного інструментарію педагогічної прогностики в систему стратегічного планування закладу освіти (процедуру розроблення його місії) та систему оперативного планування (процедуру розроблення проектів і цільових програм) і спрямовувалася на критичне осмислення суб'єктами освітньої діяльності закладів освіти теорії і практики розроблення прогнозів у контексті прогнозування розвитку загальної середньої освіти, зокрема на розвиток у суб'єктів освітньої діяльності здатності моделювати майбутнє закладу освіти через практичне застосування теорії і методології педагогічної прогностики; використання педагогічної прогностики як наукового дослідження і практики вироблення прогнозів, методологічного інструментарію педагогічної прогностики в процесі прогнозування розвитку загальної середньої освіти та закладу освіти зокрема; визначення засобів і термінів досягнення бажаного стану об'єкта прогнозування загальної середньої освіти; розроблення науково обґрунтованих прогнозів, моніторингових систем, які є однією з гарантій стратегічного розвитку закладу освіти з урахуванням цілей і завдань стратегічного планування; створення проектів і цільових програм щодо вирішення стратегічних завдань закладу освіти; планування управлінських дій щодо становлення і розвитку нової організаційної культури закладу освіти.

Методологічні засади прогнозування загальної середньої освіти, які в роботі розглядаються як питання про те, якою мірою і наскільки результативно розкриваються методологічні принципи наукового пізнання в прогностичній діяльності її суб'єктів, ґрунтуються на наукових розробках методології науки та

методологічної культури зокрема (В. Дмитренко, Г. Щедровицький, І. Елентух, Е. Юдін та ін.); педагогічної методології (Б. Гершунский, С. Гончаренко, В. Загвязинський, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін та ін.).

Методологія прогнозування розвитку загальної середньої освіти заснована на логічній організації її складових, теоретичних засадах, практичних узагальнюючих засобах щодо реалізації цього процесу. Виняткова складність завдань методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти та необхідність об'єднання його результатів з прогнозами інших галузей знань потребують здійснення методологічного аналізу досліджуваної проблеми та ретельного обґрунтування підходів, принципів, методик і методів щодо отримання прогностичної інформації.

Головною метою методології прогнозування є визначення й обґрунтування таких методів, засобів і прийомів, за допомогою яких отримується й обґрунтовується нове знання, вивчається його структура, визначається місце й роль у ньому різних форм пізнання, методів аналізу та процедури побудови системи наукового знання про досліджуваний об'єкт, іншими словами, – здійснення його методологічного аналізу.

Методологічний аналіз проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти – це спеціальний аналіз, за допомогою якого суб'єкти прогнозування можуть здійснити самоаналіз власної прогностичної діяльності.

Визначення і характеристика об'єктів прогнозування – це лише один з етапів методологічного обґрунтування прогностичних досліджень. Різну глибину пізнання об'єкта прогнозування відображають три рівні методології педагогічного прогнозування: рівень проникнення в закономірний характер певного феномена (основа – науковість), рівень використання наукових методів пізнання і перетворення освітньо-виховної практики (основа – методологічність), рівень реальних і можливих досягнень результатів прогнозу (основа – об'єктивність) (Л. Феєрбах).

Не менш важливою науковою процедурою прогностичного дослідження є *методологія формування і введення у науковий обіг понять*. Вона є специфічною сходинкою у процесі розвитку мислення, результатом узагальнення діяльності розуму як генератора його дій у процесі пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яке потребувало ґрунтового аналізу сутнісних ознак процесу прогнозування в системі категорій педагогічної прогностики – загальних методологічних знаннях, які є достатніми й необхідними для його організації і здійснення.

Ґрунтовний аналіз сутнісних ознак термінів і понять досліджуваної проблеми в системі категорій педагогічної прогностики – загальних методологічних знань – дали можливість упорядкувати терміносистему педагогічної прогностики як своєрідного каталізатора, джерела постановки й вивчення досліджуваної проблеми та обґрунтувати теоретико-методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Трудомісткий процес упорядкування терміносистеми педагогічної прогностики – узагальненої системи наукових термінів і понять, яка допомагатиме повніше осмислювати і перетворювати навколишню дійсність, не передбачав уніфікації різних наукових теорій і підходів. За цієї обставини поняття «терміносистема методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти» в дослідженні розглядається як опис системи знань про реальну дійсність, яка притаманна певній групі її носіїв – суб'єктам освітньої діяльності закладів освіти, суб'єктам управління різних рівнів.

У процесі визначення *джерел, об'єктів і процедури методологічного забезпечення прогнозування розвитку загальної середньої освіти* з'ясовано, що наукові підходи вчених до визначення понять «методологія», «методологія науки», «методологія педагогіки» тощо є достатньо типовими; поняття «методологія прогнозування», «методологія прогностичної діяльності», «методологія наукового дослідження» є синонімами, оскільки прогностична діяльність організовується за певними завершеними етапами.

Джерелом методологічного забезпечення прогнозування розвитку загальної середньої освіти є доробок П. Кабанова, який на основі різних підходів до тлумачення поняття «методологія» об'єднав їх у три групи. Першу групу становлять поняття, сутнісні ознаки якого відображають певну структуру процедур дослідження, їх послідовність, побудову знань, отриманих за результатами їх застосування; сукупність загальних правил, принципів і методів, що застосовуються в науковому дослідженні певної галузі науки незалежно від того, як вони сформульовані. Другу групу становлять поняття, сутнісні ознаки яких відображають систему знань про засади та структуру наукової теорії, способи отримання знань, теорію конструктивного «росту» наукового знання, дослідження пізнавального процесу, спеціальне філософське учіння про принципи, форми і методи науково-дослідницької діяльності. Третю групу становлять поняття, сутнісні ознаки яких відображають процес розроблення метатеорій для удосконалення теорії, оволодіння методикою її побудови і розвитку, вивчення її структури, логічного апарату, аналіз діяльності та виявлення її закономірностей, вивчення методів і засобів, за допомогою яких у науці отримують нові знання, вироблення норм, способів і прийомів дослідження.

Як свідчать результати освітньої практики, доцільним і виправданим є *використання синергетичної методології в процесі прогнозування розвитку загальної середньої освіти*, оскільки «педагогічна синергетика має постати тим загальним теоретичним методом аналізу, завдяки якому можна зробити цілісне концептуальне узагальнення у сфері психолого-педагогічних наук, підвести під ними єдиний «теоретичний займенник», зрозуміти логіку розвитку педагогічної думки, динаміку педагогічних систем і механізми їх функціонування.

У роботах вітчизняних (О. Вознюк, А. Євтодюк, В. Лутай, О. Чалий і зарубіжних учених: В. Буданова, Л. Зоріна, В. Ігнатова, Є. Князева та

С. Курдюмов висвітлюється проблема застосування значного потенціалу синергетичної методології в процесі вивчення педагогічних явищ і процесів, складних динамічних неврівноважених соціокультурних систем, до яких відноситься і система загальної середньої освіти.

У дослідженні проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти певною мірою використані світоглядно-методологічні можливості синергетики як науки, що знайшла своїх прихильників. У форматі досліджуваної проблеми досить актуальною є думка В. Кременя, згідно з якою синергетика – це концепція світобачення, в основі якої – знання про нелінійні процеси, що самоорганізуються; сфера педагогічного знання, яке ґрунтується на її законах і закономірностях, тобто на законах і закономірностях самоорганізації та саморозвитку педагогічної системи. Вчений вважає, що педагогічна синергетика може бути методологічною основою для прогностичної та управлінської діяльності в сучасному світі. Вона орієнтована на пошук визначених універсальних законів еволюції відкритих нерівноважних систем будь-якої природи; дає можливість по-новому підійти до розроблення проблем розвитку педагогічних систем і педагогічного процесу, розглядаючи їх насамперед з позиції відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток. З використанням ідей синергетики, по-перше, стає очевидним, що складноорганізованим системам не можна нав'язувати шляхи їх розвитку; по-друге, кожна складноорганізована система має, як правило, не один, а безліч власних, таких, що відповідають її природі, шляхів розвитку; по-третє, хаос може бути механізмом самоорганізації та самопобудови структур, видалення зайвого.

Цілком закономірно, що за цих умов зміниться сутність галузевого управління. Воно позбавиться сліпого втручання його суб'єктів в процеси реформування загальної середньої освіти через вилучення з практики методу спроб, помилок, запобігання небезпечних дій проти внутрішніх тенденцій її розвитку через нове осмислення сутності детермінізму, неоднозначності майбутнього та можливість виходу на бажане прийдешнє, і вибудується на розумінні того, що можливо змінити в цій системі загалом. Характер діяльності суб'єктів управління, зумовлений синергетичним світорозумінням, сприятиме конструктивній критиці ними загальноприйнятих методів і способів управління соціальними системами і визначатиметься змістом внутрішніх тенденцій розвитку загальної середньої освіти. Ефективність управління розвитком загальної середньої освіти залежатиме від ініціювання його суб'єктами соціальних процесів, виведення її підсистем на власні шляхи розвитку.

З огляду на заявлене, доречно відмітити, що синергетична методологія внесе нові сюжети в теорію прогнозування розвитку загальної середньої освіти за умови, що увага дослідників зосереджуватиметься не на об'єктах прогнозування, а на взаємодії між ними. У науковому дискурсі спостерігатиметься зміщення акценту з аналізу стану явищ на процеси, в яких

вони перебувають, дослідження спрямованості і незворотності змін. Окрім того синергетична методологія істотно посилить позиції вчених, які діалектично сприймають та інтерпретують педагогічну дійсність, використовують такі фундаментальні принципи, як взаємозв'язок і багатовекторний розвиток освітніх (педагогічних) систем, зокрема системи загальної середньої освіти та інноваційний принцип – «порядок через флуктуації».

У процесі теоретичного аналізу й опису когнітивної і процесуальної складових прогнозування розвитку загальної середньої освіти синергетика претендує на статус універсального узагальнення, концепції з великим методологічним та евристичним потенціалом важливих його аспектів – переходу і трансформації. Вона розкриває нелінійність, неврівноваженість системи загальної середньої освіти і множинність атракторів її розвитку.

Суб'єкти прогнозування в процесі теоретичного аналізу системи загальної середньої освіти мають зважити на те, що синергетика доповнює поетапний розвиток цієї діалектичної єдності ідеєю динамічного хаосу, яка знаходить своє вираження в таких положеннях: у стані впорядкованості складної системи її форма найбільш адекватно відповідає змісту і сприяє його розвитку; коли застарілі форми починають переважати над новими, вони стають перешкодою розвитку змісту – відбувається занурення системи в хаос. І наскільки сильнішою стає невідповідність форми змісту, настільки зменшуються стійкі зв'язки між елементами системи. Це стадія динамічного хаосу, яка несе в собі розмаїття можливих структур; стан хаосу характеризується принциповою відкритістю системи і робить можливим каналізування ззовні рис, не виявлених у стані гомеостазу. Через конструктивність хаосу відбувається якісне зміцнення системи та відновлюється її відповідність змісту. Це період виходу з хаотичного стану внаслідок самоорганізації системи.

Вважаємо, що реформування загальної середньої освіти зумовлює необхідність критичного осмислення її суб'єктами сучасних синергетичних ідей, згідно з якими етапи стійкості й нестійкості постійно чергуються. У період нестійкості системи провідну роль у процесі визначення подальшого шляху її розвитку відіграє випадковість. Оскільки на етапі нестійкості випадкові події набувають особливого значення, то саме завдяки їм настає стадія відносної стійкості системи, що задовольняє умови необхідності її впорядкування.

Суб'єкти прогностичної діяльності мають зважити і на той факт, що роль принципів у синергетичному підході виконують патерни нового мислення: практично всі системи є нелінійними й відкритими. Відповідно, їх функціонування і розвиток здійснюються на основі механізмів і процесів самоорганізації й саморозвитку; передумовами виникнення і протікання процесів самоорганізації й саморозвитку є здатність системи обмінюватися із середовищем енергією, речовиною та інформацією; достатня віддаленість системи від точки рівноваги; неврівноваженість системи, внаслідок чого посилення флуктуацій може призвести до дезорганізації попередньої структури;

хаос виконує конструктивну роль у процесах самоорганізації: з одного боку, він є руйнівником, оскільки хаотично малі флуктуації за певних умов призводять до руйнації складних систем; з іншого – він сприяє їх утворенню та функціонуванню, оскільки хаос лежить в основі механізму об'єднання простих структур у складні. Руйнуючи, хаос будує, а будуючи, – руйнує; для життєдіяльності систем, що саморегулюються, важливе значення має не тільки стійкість і необхідність, але й нестійкість і випадковість; нове виникає в результаті біфуркації як непередбачуване. Водночас нове «запрограмоване» у вигляді спектру можливих шляхів розвитку, спектру відносно стійких структур – атракторів еволюції; системі не можна нав'язувати те, що вступає в суперечності з її внутрішнім змістом і логікою перебігу її внутрішніх процесів. Ефективне управління системою можливе в процесі усвідомлення тенденцій її розвитку та здійснення на неї та її компоненти резонансного впливу, за якого зовнішній вплив погоджується із внутрішніми властивостями системи; замкнутість системи здатна породжувати такий тип стійкості, який може перешкоджати її розвитку, або навіть призвести до еволюційного глухого кута. Загальновідомо, що не кожна система підкоряється принципам самоорганізації, а тільки та, якій притаманні цьому процесу характеристики.

У процесі прогнозування розвитку загальної середньої освіти суб'єкти прогнозування можуть скористатися ідеями, виокремленими теоретиками синергетики – І. Пригожиним, Г. Ніколісом та І. Стенгерсом, які в контексті досліджуваної проблеми екстрапольовано на об'єкт дослідження (вони є надзвичайно важливими в управлінні розвитком освітніми системами). Їх сутність розкрито в таких положеннях: складноорганізованим системам, до яких відноситься і система загальної середньої освіти, неможна нав'язувати шляхи розвитку, які не зумовлюються їх внутрішніми потребами; розвиток загальної середньої освіти може визначатися і випадковістю, що не суперечить існуванню закономірних тенденцій її розвитку; ефективність розвитку загальної середньої освіти значною мірою залежить від уміння керівника прогнозувати її майбутнє, визначаючи можливості розвитку її наявних складових; ефективний розвиток загальної середньої освіти може здійснюватися не тільки внаслідок управлінських дій, а й у результаті локальних впливів, якщо вони точно розраховані і мають потужний резонансний ефект; для ефективного розвитку загальної середньої освіти необхідно узгодити темпи розвитку її складових, оскільки випередження або відставання в їх розвитку не забезпечує необхідні темпи розвитку системи в цілому; окремі, навіть позитивні зміни в системі не завжди приводять до її розвитку, оскільки він здійснюється лише тоді, коли система отримує нові інтегративні властивості, яких у неї до цього не було.

Критично осмислюючи сутність цих положень, суб'єкти прогнозування під «розвитком» мають розуміти незворотну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів. Не кожна зміна є розвитком. Лише одночасна наявність усіх властивостей (незворотність, спрямованість, закономірність) визначає розвиток

серед інших змін. Через призму синергетичних ідей система загальної середньої освіти залишається відкритою і нелінійною зовнішньому середовищу.

В умовах реформування змісту і структури навчання загальної середньої освіти суб'єкти прогнозування мають бути обізнані з основними напрямками реалізації синергетики в освіті. Ними є: 1. Синергетика в змісті освіти (формування понять синергетики через ознайомлення зі складними нелінійними системами, визначення цих понять і перенесення їх до інших галузей знань). Примітка. За цих умов освітній процес спрямовується не на збільшення обсягу інформації, а на побудову й вивчення універсальної моделі розвитку. 2. Синергетика в організації комунікації між суб'єктами освітнього процесу (упровадження в освітній процес інноваційних форм, в яких відбувалося б експериментальне моделювання процесів самоорганізації складних систем). 3. Синергетика в організації освітнього простору.

Дискусійною є думка учених, які вважають, що ідеї синергетики необхідно впроваджувати в: процес навчання як метод управління навчально-виховним процесом; як метод пізнання та дослідження педагогічного процесу; проектування змісту дисципліни як навчального матеріалу, необхідного для формування світоглядних, методологічних і синергетичних знань; модернізацію освіти як методологічний засіб реалізації ідей гуманітаризації, екологізації та інтеграції; педагогічний засіб розвитку особистості й формування культурних цінностей і синергетичного стилю мислення

Отже, синергетична методологія сприяє критичному осмисленню основних напрямів докорінної реформи загальної середньої освіти, функціональним призначення якої є самоорганізація і саморозвиток соціального контексту суб'єктів навчально-виховного процесу на компетентнісній основі; вивчення і моделювання динаміки соціокультурних об'єктів і процесів, до яких відноситься і загальна середня освіта, поглибить розуміння її сутнісних особливостей, що сприятиме ефективному управлінню нею.

Цілісний міждисциплінарний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної, та довідкової літератури, нормативно-правових джерел, результатів аналітичних і прогнозних досліджень проблеми прогнозування загальної середньої освіти, Вивчення та критичне осмислення стану та особливостей її об'єктів дали можливість сформулювати ***висновки у формі наукових положень***:

Теоретико-методологічними засадами розвитку загальної середньої освіти є загальна та галузева теорія управління, теорія інформації та інформатизації, теорія алгоритмів (теорія логіко-математичного моделювання), теорія технічних засобів управління, фундаментальні наукові ідеї, закони, закономірності, методологічні принципи, терміносистема педагогічної прогностики.

Методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти у дослідженні розглядаються як питання про те, якою мірою і наскільки результативно розкриваються методологічні принципи наукового пізнання в

прогностичній діяльності її суб'єктів.

Принципове методологічне значення для визначення місця і ролі теоретичного знання педагогічної прогностики в науковій діяльності та його кваліфікованого використання суб'єктами управління різних рівнів у практичній діяльності мають результати дослідження, а саме: Концепція прогнозування розвитку загальної освіти, яка вміщує результати методологічного й теоретичного аналізу терміносистеми педагогічної прогностики, змістову і процесуальну складову досліджуваної проблеми; план і програма циклічного семінару «Теоретичні і методологічні засади підготовки суб'єктів освітньої діяльності до розроблення прогнозів», функціональним призначенням яких є надання науково-методичної допомоги суб'єктам управління в процесі опрацювання ними теорії педагогічної прогностики та включення її методологічного інструментарію в процес прогнозування соціального замовлення на загальну середню освіту; систему стратегічного планування діяльності закладу освіти; процедуру розроблення його місії та концепції, проектів, цільових програм, коротко/середньострокових прогнозів.

Експериментальна апробація теоретичних і методологічних положень прогнозування розвитку загальної середньої освіти показала, що теорія педагогічної прогностики впливає на практику не лише опосередковано, а й озброює її суб'єктів прогностичною інформацією для роздумів і критичного осмислення власної діяльності з позицій знання теоретичного рівня, сприяє розвитку й удосконаленню її понятійного апарату та пізнанню об'єктивної реальності в її глибинних зв'язках.

У процесі здійснення науково-педагогічного дослідження особливе значення має його методологічна визначеність, оскільки сьогодні методологія науки розглядається як вчення про принципи побудови, форми і способи організації наукового пізнання.

У контексті загальноприйнятого розуміння методології наукового пізнання методологія науково-педагогічного дослідження складається з таких компонентів, як: методологема – апріорна конструкція у вигляді теорії чи моделі, що використовується для продукування певного конкретного проекту і впливає на специфіку логічної структури дослідницької діяльності та безпосередньо визначає вибір її методів; логічна структура дослідницької діяльності; методи отримання нового наукового знання та його об'єктивація.

Методологія прогнозування як вчення про принципи, загальні методи, способи і системи розроблення прогнозу, вчення про побудову діяльності, що спрямовується на одержання прогнозу, заснована на логічній організації перерахованих складових, теоретичних засадах і практичних узагальнюючих засобах щодо їх утілення.

Розроблені й представлені педагогічній спільноті практико орієнтовані методологічні знання про загальні принципи й способи прогностичної діяльності є джерелом, об'єктом і процедурою методологічного забезпечення

прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Методологія знання педагогічної прогностики в контексті сучасної освітньої політики щодо реформування загальної середньої освіти передбачає визначення ядра угруповань базових понять досліджуваної проблеми. Їх аналіз здійснено на основі осмислення тлумачень, представлених у довідковій літературі, енциклопедіях, словниках, архівних матеріалах і наукових працях. Він свідчить про багатовимірність і неоднозначність підходів щодо їх тлумачення. Саме тому їх кваліфіковане застосування є необхідною умовою осмислення процесу прогнозування розвитку загальної середньої освіти в динаміці і перспективі.

Експериментальна апробація теоретичних і методологічних положень прогнозування розвитку загальної середньої освіти показала, що теорія педагогічної прогностики впливає на практику не лише опосередковано, а й озброює її суб'єктів матеріалом для роздумів і критичного осмислення власної діяльності з позицій знання теоретичного рівня, сприяє розвитку й удосконаленню її понятійного апарату та пізнанню об'єктивної реальності в її глибинних зв'язках.

За результатами апробації узагальнених і систематизованих знань педагогічної прогностики обґрунтовано доцільність упровадження в освітню практику структурного підходу до формування наукових понять, що забезпечує наступність в їх розвитку через переосмислення змісту педагогічної прогностики та посилення уваги до актуальності її теоретичних знань.

Надзвичайно цінним у форматі дослідження проблеми є обґрунтоване В. Кременем твердження щодо доцільності використання синергетичної методології в дослідженні освітніх систем.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням проблем педагогічної прогностики як інтегративної галузі наукового знання, зокрема таких, як: значення педагогічної інтерпретації прогностичного знання в процесі прогнозування розвитку закладів загальної середньої освіти; розроблення й обґрунтування моделей розвитку закладу на засадах теорії і методології прогнозування.

3.2. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Вивчення й осмислення фундаментальних ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, положень педагогічної прогностики та інших галузей гуманітарного знання, що складають теоретичні основи дослідження, зумовив необхідність розроблення та обґрунтування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яка розширила знання про досліджуваний об'єкт.

У контексті заявленого зауважимо, що нинішній етап реформування системи освіти України загалом і системи загальної середньої освіти зокрема

вимагає швидких, але виважених науково обґрунтованих управлінських рішень. Одним із потужних засобів визначення й обґрунтування цих рішень, що дасть змогу розробляти проекти, програми й плани освітніх реформ на основі коротко-, середньо- й довгострокових освітніх прогнозів, є освітньо-педагогічне прогнозування. Однак широке й ефективне застосування теоретичних і прикладних розроблень щодо освітньо-педагогічного прогнозування в процесі реформування системи загальної середньої освіти України вимагає надійного прогностичного інструментарію, доступного суб'єктам освітньої діяльності.

Створена «Концепція прогнозування розвитку загальної середньої освіти», яка розкриває змістовий й процесуальний аспекти цього феномена, дає змогу перейти до розроблення методологічного інструментарію, важливим елементом якого є подана теоретична модель.

Теоретико-методологічні й методичні засади стратегічного менеджменту освіти, освітньо-педагогічного прогнозування, прогнозування розвитку загальної середньої освіти стали предметом досліджень українських і зарубіжних учених: Ю. Бабанського, Б. Гершунського, В. Загвязінського, Е. Костяшкіна, В. Кременя, Л. Онищук, І. Підласого, М. Севастюк, М. Скаткіна, О. Топузова, Е. Тоффлера, Т. Х'юсена та ін.

Однак проблема розроблення й обґрунтування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти ще не знайшла свого висвітлення в їхньому науковому доробку, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Поняття «модель» у науково-педагогічній літературі визначають як штучно створений образ певного об'єкта (схема, фізична конструкція, знакова форма або формула), що відображає й відтворює в простішому вигляді його структуру й властивості.

Об'єктом, штучно створеним образом якого має стати модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти, є «система прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яка відрізняється змістовою, методологічною і структурною єдністю». Логічна послідовність дослідницьких процедур, необхідних для конструювання системи прогнозування розвитку загальної середньої освіти передбачає: «визначення функціонального змісту діяльності системи, її організаційно-управлінської структури та об'єкта прогнозування, добір й обґрунтування методологічного інструментарію щодо розроблення й використання прогнозів, забезпечення її функціонування необхідними ресурсами».

Прогностичні моделі розвитку загальної середньої освіти, розроблені в незалежній Україні. Важливою основою розроблення теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти стали результати аналізу прогностичних моделей розвитку загальної середньої освіти, розроблених у незалежній Україні.

Значення результатів аналізу цих моделей важко переоцінити. Адже ці

продукти освітньо-педагогічного прогнозування є одним із важливих складників науково-методологічного й методичного забезпечення трансформаційних процесів у системі освіти України, що дають змогу передбачити її бажаний стан, оптимальні шляхи й строки його досягнення. Особливе місце серед них займають пошукові й нормативні прогнозні моделі. Важливим джерелом, що дає змогу реконструювати й проаналізувати таку прогнозну інформацію щодо розвитку системи загальної середньої освіти України в історичній ретроспективі є відповідні директивні документи органів державної влади. За допомогою цих документів можна реконструювати тогочасну візію тенденцій розвитку системи загальної середньої освіти, образ бажаного майбутнього стану цієї системи, шляхів і строків його досягнення.

Вивчення історичного розвитку системи загальної середньої освіти незалежної України, а також спроб його передбачення й керування ним, реформування зазначеної системи, зафіксованих у директивних документах тісно пов'язано з проблематикою підготовки педагогічних працівників до прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти України.

До директивних документів, за допомогою яких стала можливою реконструкція названих прогностичних моделей, можна віднести такі:

Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ (хоч цей акт і був прийнятий за три місяці до проголошення незалежності України, цей закон визначив тенденції розвитку системи загальної середньої освіти вже незалежної держави);

Концепції середньої загальноосвітньої школи України, затверджена 1991 р. рішенням Колегії Міністерства освіти України;

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), схвалена І з'їздом педагогічних працівників України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896;

Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. № 651-ХІV;

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), затверджена постановою Колегії Міністерства освіти і науки України, президії Академії педагогічних наук України від 22.11.2001 р. № 12/5-2;

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347-2002.

Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 06.07.2010 р. № 2442-VI;

Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р.;

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.

Змістова характеристика цих прогнозних моделей надана за основними

змістовими напрямками розвитку системи загальної середньої освіти, закладеними Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, а саме: рівний доступ усіх дітей до якісної освіти; створення умов для навчання учнів за місцем проживання; забезпечення регулярного підвезення учнів до шкіл; реформування змісту загальної середньої освіти (урахування в ньому компетентностей особистості); забезпечення співпраці учня, вчителя і батьків (педагогіка партнерства); підвищення мотивації професійної діяльності вчителя; надання вчителю академічної свободи; стимулювання вчителя до професійного зростання; зорієнтованість на потреби учня (дитиноцентризм); удосконалення процесу виховання; реформування структури школи (відповідно вимог реформування змісту загальної середньої освіти, формування компетентностей учнів); автономізація школи, пов'язана з децентралізацією управління загальною середньою освітою; забезпечення справедливого розподілу бюджетного (державного й місцевого) фінансування закладів загальної середньої освіти; забезпечення необхідних умов, засобів і технологій для навчання учнів, учителів і батьків (шляхом створення сучасного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти).

Структура й функції теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти є схематичним образом означеної вище системи прогнозування, який відображає її компонентний склад і взаємозв'язки між її складниками (рис. 1). У складі теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти можна виділити такі основні компоненти: управлінський, інформаційний, ресурсний, процесуально-діяльнісний, методичний, результативний. Розкриємо зміст кожного з них.

Системоутворювальним компонентом прогнозування розвитку загальної середньої освіти є управлінський. Організація та здійснення освітньо-педагогічного прогнозування традиційно розглядається не лише як загальнопедагогічна, але й як управлінська проблема. Адже прогнозування, яке тісно пов'язане з плануванням, є однією з найважливіших функцій як управлінської діяльності загалом, так і управління в сфері освіти.

Управлінський компонент включає сукупність управлінських рішень, які утворюють правове поле прогностичної діяльності (нормативні й локальні правові акти), кадрове (суб'єкти) й організаційне (організаційна структура) забезпечення, визначають цілі й завдання прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Доцільно вказати на декілька важливих цілей прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти, зокрема на: отримання й упорядкування інформації про стан і тенденції розвитку цієї системи; створення «прогностичної моделі», за допомогою якої можна прогнозувати подальший розвиток загальної середньої освіти; вироблення коротко- та середньострокових

прогнозів щодо її розвитку, на основі яких можна надати конкретні рекомендації суб'єктам освітньої діяльності; розвиток прогностичних умінь суб'єктів.

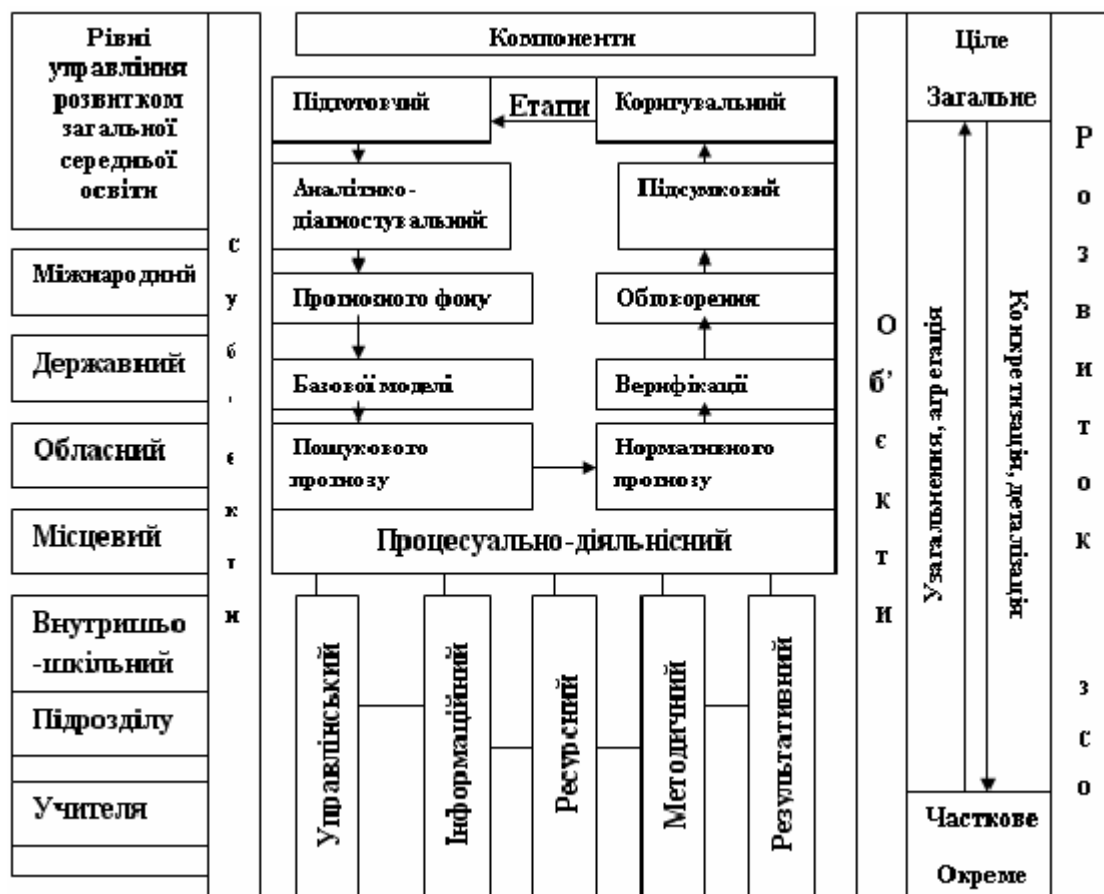

Рис. 1. Схема теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти

Управлінський компонент охоплює механізми цілевизначення, планування, організації, координації, контролю й оцінювання прогностичної діяльності.

Виділимо сім ієрархічних рівнів управління загальною середньою освітою, відповідно до яких суб'єкти освітньої діяльності можуть здійснювати прогнозування її розвитку, а саме: рівень учителя, рівень структурного підрозділу закладу загальної середньої освіти, внутрішньошкільний рівень, місцевий рівень (громада), обласний рівень, загальнодержавний і міжнародний рівні. Виділення кожного рівня вимагатиме окреслення й обґрунтування управлінських дій суб'єктів прогностичної діяльності, об'єктів прогнозування, які належатимуть до предметного поля розвитку загальної середньої освіти, та визначення його управлінських, ресурсних, методичних та інших особливостей.

Необхідно зазначити, що прогнозування розвитку системи загальної

середньої освіти має здійснюватися на всіх рівнях її функціонування. Завдяки такій її організації стає можливим як оперативне отримання емпіричних даних від окремих учителів і шкіл, необхідних для створення освітніх прогнозів і рекомендацій, так і поширення серед них цих розробок. Крім того, педагогічні працівники та заклади загальної середньої освіти отримуватимуть можливість застосовувати прогностичний інструментарій для розв'язання щоденних практичних завдань навчання і виховання учнів.

Розглянемо специфіку прогнозування розвитку загальної середньої освіти на виділених нами рівнях детальніше.

1. Суб'єктами прогностичної діяльності, які уособлюють *рівень учителя*, можуть бути вмотивовані педагогічні працівники, які мають належну спеціальну професійну підготовку щодо здійснення освітньо-педагогічного прогнозування (знання, вміння, навички, досвід). Зазначимо, що прогностична діяльність учителя є проявом його самоменеджменту, здатності приймати й втілювати самостійні педагогічні рішення, нести за них відповідальність. Пріоритетними об'єктами прогнозування за означеним рівнем є зміст навчальних курсів (а також розвиток певних організаційних форм, методів і засобів навчання), розвиток учнівського колективу, особистісний розвиток учнів. Розроблені вчителем прогнози можуть утілитися в змісті календарно-тематичного планування навчальних курсів і планів-конспектів уроків, змісті факультативів тощо.

2. *Рівень структурного підрозділу закладу загальної середньої освіти* поєднує суб'єктів прогностичної діяльності, яких пов'язано з колективами методичних об'єднань, кафедр тощо. Об'єктами їхнього прогнозування є зміст навчальних предметів, розвиток навчально-методичного забезпечення викладання тощо. Освітні прогнози, розроблені вчителями, можуть знайти застосування в методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів і курсів, змісті календарно-тематичного планування навчальних курсів і планів-конспектів уроків, планах виховної роботи, планах методичної роботи підрозділу тощо.

3. Суб'єктами прогностичної діяльності *внутрішньошкільного рівня (рівня закладу загальної середньої освіти)* є тимчасові або відносно постійні колективи вчителів (робочі (дослідницькі, проблемні, творчі) групи, лабораторії, об'єднання, центри), до діяльності яких можуть залучатися зацікавлені вчені, науково-педагогічні працівники обласних закладів післядипломної педагогічної освіти тощо. До освітньо-педагогічного прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти доцільно залучати компетентних батьків, представників органів самоврядування, громадськості, роботодавців. Об'єктами прогнозування цього рівня є розвиток закладу загальної середньої освіти в цілому, розвиток державно-громадського управління й автономізації школи, її навчально-виховної, методичної роботи (професійного розвитку педагогічних працівників), соціального партнерства та інших видів діяльності, варіативний

(шкільний) компонент змісту освіти, зміст навчальних предметів (передусім – профільних) тощо. Розроблені освітні прогнози можуть стати основою для управлінських рішень (директора, педагогічної ради, ради закладу) щодо коригування (створення) концепції та програми інноваційного розвитку закладу загальної середньої освіти, розроблення поточного (річного) й перспективного планів роботи школи та пов'язаних з ними різноманітних програм діяльності.

Варто зазначити, що вказані вище три рівні прогнозування розвитку загальної середньої освіти можуть розглядатися як єдиний внутрішньошкільний рівень, оскільки їх поєднуюватиме спільна система внутрішньошкільної методичної роботи й державно-громадського управління закладом загальної середньої освіти.

4. Суб'єктами прогностичної діяльності *місцевого рівня (рівня громади)* є представники місцевих органів управління освітою, керівники шкіл й окремі вчителі, науковці й викладачі закладів вищої освіти, представники роботодавців і громадськості, які зацікавлені в розробленні та реалізації прогнозів розвитку освіти в межах певної територіальної громади. Варто зазначити, що цей рівень прогнозування розвитку загальної середньої освіти є наразі одним із найменш організованих, що змушує до пошуків шляхів і засобів залучення й підготовки його суб'єктів до прогностичної діяльності. Об'єктами прогнозування розвитку загальної середньої освіти на цьому рівні є розвиток шкіл громади, його кадрове й ресурсне (передусім – фінансове) забезпечення, варіативний зміст освіти тощо. Підготовлені освітні прогнози та рекомендації можуть стати основою для управлінських рішень органів місцевого самоврядування, розроблення науково обґрунтованих програм і планів розвитку закладів системи загальної середньої освіти в громаді.

5. Суб'єктами прогностичної діяльності *обласного (регіонального) рівня* можуть стати кваліфіковані науковці й науково-педагогічні працівники, які працюють у закладах вищої освіти (наприклад, на педагогічних факультетах), обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти, обласних органах управління освітою. З метою інтегрування їхніх зусиль доцільно створювати сталі (відділи, кафедри, лабораторії, центри) або відносно довготривалі (освітній або науковий проект, що фінансується з обласного бюджету) колективи фахівців, які здійснюватимуть цілеспрямовану прогностичну діяльність. Яскравим прикладом є відділ науки, прогнозування та аналізу цільових програм у структурі управління професійної освіти Департаменту освіти і науки, молоді та спорту виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Об'єктами прогностичної діяльності цього рівня можуть стати тенденції розвитку загальної середньої освіти в області, розвиток закладів загальної середньої освіти, розвиток методичної та науково-методичної роботи, сучасна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів, варіативний компонент змісту освіти, соціальне партнерство в системі закладів загальної середньої освіти тощо. Освітні

прогнози і рекомендації можуть стати основою для розроблення обласних планів і програм розвитку загальної середньої освіти, створення програм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо.

6. Суб'єктами прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти *загальнодержавного рівня* можуть стати потужні колективи наукових і науково-педагогічних співробітників (наукові відділи й лабораторії, кафедри). Важливо, щоб їхня діяльність була скоординована, відповідала потребам основних споживачів освітніх прогнозів такого рівня – центральних органів управління освітою. Об'єктами прогнозування зазначеного рівня можуть бути як розвиток системи закладів загальної середньої освіти в цілому, загальні тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні, так і цілі, зміст, організаційні форми, технології та методики сучасної освіти тощо. Освітні прогнози, які будуть розроблені для цього рівня управління освітою, можуть стати орієнтирами для створення нормативно-правових актів у сфері загальної середньої освіти, концепцій, стратегій, програм, планів розвитку вітчизняної системи загальної середньої освіти, оновлення державних стандартів, навчальних програм, моделювання новітніх підручників і посібників (у т. ч. електронних), удосконалення засобів навчання, модернізації системи дидактичного контролю тощо.

7. Суб'єктами прогнозування *міжнародного рівня* є уповноважені представники міжнародних і міждержавних (наддержавних) організацій (ЮНЕСКО, Європейський Союз тощо). Варто зазначити, що зазначені організації не здійснюють безпосереднього управління національними системами загальної середньої освіти, а лише сприяють дослідженню, міждержавному обговоренню та правовому врегулюванню важливих освітніх проблем шляхом розроблення міжнародних правових актів, до виконання яких приєднуються держави-учасниці (ратифікують їх). Об'єктом прогнозування цього рівня є розвиток світового та європейського освітнього простору (простору загальної середньої освіти), його провідні тенденції.

Основними ознаками суб'єктності управлінців і педагогічних працівників щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти, на нашу думку, є такі:

1 володіння необхідними компетенціями (знаннями, уміннями, навичками, досвідом тощо), спроможність здійснювати процедури освітньо-педагогічного прогнозування;

2 наявність повноважень щодо визначення цілей і об'єктів прогнозування, вибору цілевідповідного виду прогнозу;

3 відповідальність за достовірність освітнього прогнозу й рекомендацій, вироблених на його основі.

Таким чином, може утворитися мережа суб'єктів освітньо-педагогічного прогнозування, яка постійно накопичуватиме прогнозну інформацію, досвід створення й реалізації освітніх прогнозів. Стане можливим забезпечити одну з найголовніших умов ефективної прогностичної діяльності – наступність і

неперервність освітньо-педагогічного прогнозування.

Інформаційний компонент моделі охоплює сукупність прогностичної інформації, яка створюється, накопичується, зберігається, застосовується, розповсюджується суб'єктами прогнозування, якою вони обмінюється як у межах, так і між виділеними в моделі рівнями управління розвитком загальної середньої освіти. До конкретних форм цієї інформації можна віднести такі: освітні прогнози, рекомендації, проекти, програми плани та інша освітня документація, створена на їх основі, методологічний інструментарій прогностичної діяльності тощо.

На рис. 2 подано схематичне зображення процесу обігу інформації в системі прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

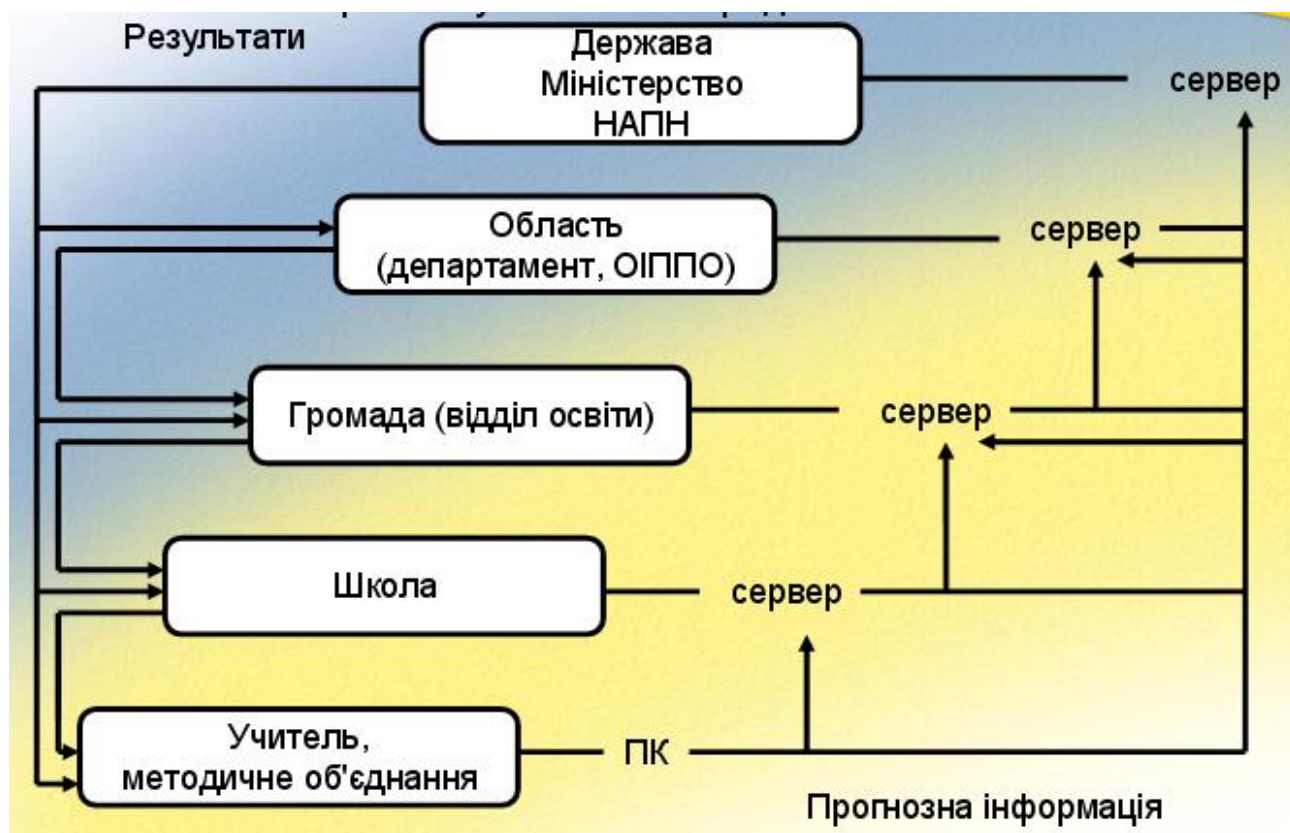

Рис. 2. Схема процесу інформаційного обміну в системі прогнозування розвитку загальної середньої освіти

До методичного компонента моделі необхідно віднести сукупність методів і засобів (інструментарій) прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Б. Гершунський виділяє три групи методів наукового передбачення, які, на нашу думку, можна застосовувати щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти: загальнонаукові (теоретичні, емпіричні); інтернаукові; методи окремих наук (соціології, психології тощо). Класифікація цих методів і засобів може також здійснюватися за етапами процесу прогнозування розвитку

загальної середньої освіти, кожен з яких зумовлює застосування відповідних, якнайефективніших.

Ресурсний компонент охоплює сукупність ресурсів, які мають залучатися або створюватися суб'єктами прогнозування розвитку загальної середньої освіти для його здійснення. Означені ресурси можна класифікувати за декількома підставами, зокрема за: *джерелами походження* (внутрішні, зовнішні, міжнародні); *змістом* (трудові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, науково-методичні тощо). Визначення переліку, організація пошуку або створення ресурсів віднесено до управлінського компонента моделі, а необхідність конкретних ресурсів зумовлюється етапом прогнозування, окресленим процесуально-діяльнісним компонентом моделі.

Результативний компонент включає результати прогнозування розвитку загальної середньої освіти за його рівнями, а саме:

1 *за внутрішньошкільним рівнем* (рівнем учителя, структурного підрозділу, закладу): рекомендації щодо змісту календарно-тематичного планування навчальних предметів і курсів, планів-конспектів уроків, планів виховної роботи, планів методичної роботи підрозділів тощо; розвиток прогностичних умінь учителів; розвиток системи науково-методичної роботи школи; окремі прогнози, прогностична модель розвитку закладу загальної середньої освіти; рекомендації суб'єктам освітньої діяльності; створення (уточнення, коригування) концепції, програм і планів розвитку школи на основі означених вище прогнозів тощо;

2 *за місцевим рівнем*: прогнози, прогностичні моделі, рекомендації, програми й плани розвитку закладів системи загальної середньої освіти в громаді, його кадрового й ресурсного забезпечення, впровадження варіативного змісту освіти тощо.

3 *за обласним рівнем*: прогнози, прогностичні моделі, рекомендації, програми й плани щодо розвитку загальної середньої освіти в області, загальноосвітніх навчальних закладів, підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів, варіативного компонента змісту освіти, соціального партнерства тощо.

4 *за загальнодержавним рівнем*: прогнози, прогностичні моделі розвитку системи закладів загальної середньої освіти, прогностичні дані про загальні тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні, розвиток її цілей, змісту, організаційних форм, технологій і методик тощо, проекти документів щодо розвитку загальної середньої освіти (концепцій, стратегій, програм, планів, оновлених державних стандартів освіти тощо), рекомендації щодо створення засобів навчання, модернізації змісту освіти й системи дидактичного контролю тощо;

5 *за міжнародним рівнем*: прогностичні дані, які висвітлюють тенденції розвитку світового та європейського простору загальної середньої освіти, міжнародні освітні проекти, програми, рекомендації тощо.

Процесуально-діяльнісний компонент включає інваріантний цикл етапів діяльності щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти (його алгоритм). Виходячи із загальнонаукового бачення процесу розроблення соціального й освітнього прогнозів (І. Бестужев-Лада, Б. Гершунський та ін.), можна виділити низку послідовних етапів прогнозування розвитку загальної середньої освіти, які варто розглянути детальніше.

Упродовж *підготовчо-програмного етапу* визначаються суб'єкти, уточнюються (формулюються) цілі й завдання прогнозування, формується його програма і план, визначаються методи і засоби, вирішуються організаційні питання (матеріально-технічна база тощо), тобто створюється його програма. Підготовка наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників до реалізації моделі, загалом до здійснення прогнозування розвитку загальної середньої освіти є темою окремих досліджень, тому не розглядатиметься в цій розвідці.

У ході *аналітико-діагностувального етапу* відбувається діагностування об'єкта прогнозування, виділеного відповідно до рівня управління розвитком загальної середньої освіти, здійснюється аналіз показників. Наприклад, прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (внутрішньошкільний рівень) зумовлює необхідність урахування таких показників: розвиток учасників освітнього процесу (особистісний розвиток учнів, професійний розвиток і самовдосконалення вчителів); зміни в системі управління та організаційній структурі закладу; цілі та завдання освітньої діяльності школи; шкільний компонент змісту загальної середньої освіти, який якнайповніше відповідатиме запитам учнів, громади і роботодавців у найближчому й відділеному майбутньому; оптимальність технологій освітньої діяльності; ресурси, необхідні для реалізації цілей і змісту, технологій освітньої діяльності школи; результати освітньої діяльності тощо; за кожним із показників збираються кількісні дані за період 5 – 10 і більше років. Кожен рівень, за яким здійснюватиметься прогнозування розвитку загальної середньої освіти, зумовлюватиме виділення, якісний і кількісний аналіз переліку показників.

Етап *збору даних про прогнозний фон* «передбачає виділення, вивчення та опис зовнішніх умов і чинників», важливих для прогнозування розвитку загальної середньої освіти. До структури прогнозного фону відносять декілька груп чинників, а саме: науково-технічні, демографічні, економічні, соціологічні, соціокультурні, організаційно-політичні, міжнародні (І. Бестужев-Лада). Зрозуміло, що конкретні якісні та кількісні характеристики прогнозного фону залежатимуть від об'єкта прогнозування, виділеного відповідно до його рівня.

Етап *побудови вихідної (базової) моделі* об'єкта прогнозування передбачає виділення та систематизацію уявлень суб'єктів про структуру означеного об'єкта, показники та індикатори його розвитку.

Етап *пошукового прогнозу* полягає в передбаченні можливих станів

об'єкта прогнозування в майбутньому, які будуть зумовлені процесом його розвитку. Етап передбачає визначення, як правило, трьох сценаріїв розвитку об'єкта прогнозування: оптимального, найвірогіднішого, мінімального.

Етап нормативного прогнозу полягає у визначенні шляхів і строків досягнення абсолютних (без урахування прогнозного фону) та відносних (з його урахуванням) оптимальних показників розвитку об'єкта прогнозування, які встановлюються як його цілі.

Етап верифікації передбачає залучення представників експертного співтовариства, результати опитування яких дають змогу оцінити достовірність і уточнити прогноз.

Етап обговорення охоплює оприлюднення й обговорення прогнозів з метою ознайомлення з ними педагогічного співтовариства й громадськості. Упродовж цього етапу можна опитати представників указаних вище груп респондентів для уточнення прогнозу.

Результативний етап охоплює вироблення рекомендацій щодо ухвалення управлінських рішень, розроблення (уточнення) відповідних наукових і методичних документів.

Коригувальний етап передбачає уточнення програми прогнозування на основі аналізу результативності попередніх прогнозів.

Коригування (уточнення) програми призводить до повторення циклу етапів прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Інформаційним середовищем, яке дає змогу втілити й забезпечити якнайефективніше функціонування презентованої моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти є мережа Інтернет. Створення спеціалізованого Інтернет-порталу уможливило б забезпечення доступу освітян до відповідних Інтернет-сервісів, а саме: отримання довідкової і навчальної інформації про освітньо-педагогічне прогнозування, пошуку статистичних і прогностичних даних, застосування готових форм для здійснення прогнозування за відомими користувачеві часовими рядами даних тощо. Крім того, Інтернет-портал дав би змогу зберігати, накопичувати та обмінюватися прогностичною інформацією, яка створюватиметься суб'єктами різних рівнів управління розвитком загальної середньої освіти (від вчителя до загальнодержавного рівня).

Презентована в статті теоретична модель виконуватиме декілька функцій у теорії й практиці прогнозування розвитку загальної середньої, а саме:

1 *інформаційну* (забезпечуватиме умови для пошуку, створення, зберігання, обміну, оприлюднення, застосування різноманітної прогностичної інформації суб'єктами прогнозування);

2 *гносеологічну* (дасть змогу здійснювати подальші теоретичні та прикладні наукові дослідження з проблематики прогнозування розвитку загальної середньої освіти);

3 *методологічну* (стане однією з методологічних основ для розроблення

моделей прогнозування розвитку загальної середньої освіти за вказаними вище рівнями управління нею);

4 *освітню* (сприятиме здійсненню теоретичної і практичної підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти);

5 *методичну* (упровадження вказаної моделі сприятиме оволодінню й застосуванню поданого методичного забезпечення суб'єктами прогнозування розвитку загальної середньої освіти);

6 *організаційну* (її реалізація сприятиме організації прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти відповідно до виділених у моделі рівнів управління системою);

7 *координувальна* (практичне втілення вказаної моделі дасть змогу скоординувати прогностичну діяльність щодо передбачення розвитку загальної середньої освіти за виділеними рівнями).

Стан підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Дослідження процесу підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти (і його результату – стану їх готовності до зазначеного прогнозування) є однією з важливих передумов практичного втілення теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, створення на її основі вітчизняної системи освітньо-педагогічного прогнозування загальної середньої освіти.

У ході дослідження опитано 328 респондентів з Київської, Полтавської та Чернігівської областей і м. Києва (педагогічних працівників, керівників і заступників керівників шкіл, працівників органів управління освітою, викладачів закладів вищої і післядипломної педагогічної освіти).

Більша частина респондентів є вчителями, які працюють у закладах загальної середньої освіти (56,1 % опитаних). Другою за чисельністю групою респондентів є директори й заступники директорів закладів загальної середньої освіти (29,0 % опитаних). Серед інших груп суб'єктів освітньої діяльності, які взяли участь в опитуванні можна виділити такі (за зменшенням частки групи у вибірковій сукупності дослідження): представники інших категорій педагогічних працівників (6,1 % опитаних); керівники (викладачі) інститутів післядипломної педагогічної освіти (5,2 % опитаних); керівники (заступники керівників) районних (міських) органів управління освітою (1,5 % опитаних); керівники (працівники) науково-методичних центрів відділів (управлінь) освітою (1,5 % опитаних), викладачі закладів вищої освіти (учителі закладів загальної середньої освіти за сумісництвом) (0,6 % опитаних).

Абсолютна більшість респондентів вважають, що розвиток закладів загальної середньої освіти необхідно прогнозувати (94,5 % опитаних). Лише незначна частка опитаних (1,2 %) дотримується протилежної точки зору. Не мали відповіді щодо запитання про необхідність прогнозування розвитку

закладів загальної середньої освіти 4,3 % респондентів.

Більшість респондентів погоджуються (40,2 % опитаних) і більшою мірою погоджуються (33,9 % опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти (разом – 74,1 % опитаних). Коливається 11,9 % респондентів (дали відповідь «і так, і ні»). Значно менша частка респондентів не погоджується (1,8 % опитаних) і більшою мірою не погоджується (4,9 % опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти (разом – 6,7 % опитаних). Не змогли дати відповідь щодо свого бажання або небажання особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти 7,3 % респондентів.

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що переважна більшість опитаних суб'єктів освітньої діяльності не готові до здійснення прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Це твердження зумовлено тим, що хоча переважна більшість опитаних і мотивовані до участі в прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти загалом і своєї школи зокрема (тобто в них сформовано мотиваційний складник готовності до зазначеного прогнозування), переважна більшість із них не обізнані з його теорією і методикою (тобто в них не сформовано когнітивний складник готовності), не мають практичного досвіду такої прогностичної діяльності (відсутній операційно-діяльнісний складник готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти). Так, більшість опитаних суб'єктів освітньої діяльності не вважають (50,3 %) чи більшою мірою не вважають (36,0 %) себе достатньо підготовленими до застосування теорії й методики освітньо-педагогічного прогнозування (разом – 86,3 % опитаних). Вагаються з відповіддю 1,9 % респондентів (вказали «і так, і ні»). Лише незначна частка респондентів вважає себе підготовленими (7,0 % опитаних) чи більшою мірою підготовленими (2,7 % опитаних) до застосування означених теорії й методики (разом – 9,7 % опитаних). Не мають відповіді на це запитання 2,1 % респондентів. Більша частина респондентів не має досвіду здійснення прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Більшість респондентів (69,8 % опитаних) не залучалися до здійснення (і не здійснювали самостійно) прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Менша частка респондентів (18,9 % опитаних) залучалися до здійснення (у т. ч. здійснювали самостійно) прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Не мали відповіді на це запитання 11,3 % респондентів.

Позитивним є той факт, що переважна більшість респондентів бажає (60,7 % опитаних) чи більшою мірою бажає (29,6 % опитаних) підвищити рівень своєї обізнаності з теорією й методикою освітньо-педагогічного прогнозування

(разом – 90,3 % опитаних). Вагаються (відповіли «і так, і ні») лише 4,9 % респондентів. Більшою мірою не бажає підвищувати рівень своє обізнаності з цього питання лише 2,1 % респондентів. Не мали відповіді на це запитання 2,7 % респондентів.

Таким чином, результати емпіричного дослідження свідчать про необхідність організацій і здійснення цілеспрямованої підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. А така підготовка зумовлюватиме необхідність розкриття та обґрунтування складнішого конструкту, – прогностичної компетентності суб'єктів освітньої діяльності.

Методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти – це сукупність способів, методів і прийомів, засобів означеної підготовки, розподілених за послідовними етапами, кожен з яких реалізує окремі завдання, освітній зміст, форми діяльності, передбачає досягнення проміжних результатів цієї підготовки.

Проведений аналіз наукової літератури дав змогу визначити й обґрунтувати компонентний склад підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти як освітнього явища, а саме:

суб'єкти підготовки (фізичні та/або юридичні особи: викладачі закладів вищої освіти, викладачі закладів післядипломної освіти, наукові співробітники науково-дослідних установ, працівники органів управління освітою, інші педагогічні працівники, а також самі заклади вищої освіти, заклади післядипломної освіти, науково-дослідні установи, громадські організації освітян, інші підприємства і організації);

об'єкт підготовки (процес освітньої діяльності (як у формальній, так і неформальній освіті), взаємодія його учасників, у ході якої здійснюється підготовка суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти);

мета підготовки (досягнення необхідного рівня готовності суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти);

зміст підготовки;

етапи підготовки, а саме: *організаційно-діагностувальний* (передбачає: організацію процесу підготовки та визначення рівня готовності суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти (фронтальне випробовування із застосуванням стандартизованих методик: анкетного опитування – для встановлення рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компонента, тести –

когнітивного компонента, практичні завдання – операційно-діяльнісного компонента готовності). Одним з перспективних засобів такого діагностування є комп'ютерна техніка з необхідним програмним забезпеченням (анкетне опитування, тестування й практичне випробовування суб'єкта освітньої діяльності, який проходить підготовку, проводиться за персональним комп'ютером; результат автоматично підраховується, оцінюється, заноситься в базу даних); *інформаційно-мотиваційного* (передбачає проведення лекційного заняття (до 4 год.), у ході якого повідомляється загальна інформація про освітньо-педагогічне прогнозування, компонентний склад та функціональне призначення моделі. Активно використовуються засоби унаочнення (на основі сучасної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення), роздаткові матеріали); освітнього (передбачає застосування методів та засобів підготовки, таких форм навчання як масова (для повідомлення знань), групова (формування вмінь і навичок), індивідуально-групова (виконання практичних завдань задля здобуття необхідного досвіду, формування ціннісних ставлень). Упродовж етапу відбувається реалізація дев'яти змістових модулів підготовки); *контрольно-коригувального* (охоплює процедури перевірки поточних результатів за кожним змістовим модулем за допомогою методів контролю й оцінювання (із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій), оперативне коригування процесу підготовки. Зауважимо, що хоча процедури цього етапу й відбуваються після освітнього впливу, він, більшою мірою, відбувається не послідовно, а паралельно щодо освітнього етапу); *підсумкового (оцінювально-результативного)* (здійснюється оцінювання рівня сформованості готовності суб'єктів освітньої діяльності до застосування означеної моделі у процесі їхньої підготовки (застосовуються процедури першого, діагностувального, етапу: анкетне опитування, тестування й практичне випробовування кожного суб'єкта освітньої діяльності за персональним комп'ютером). Оцінювання рівня сформованості готовності суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти здійснюватиметься за ціннісно-мотиваційним, когнітивним і операційно-діяльним критеріями);

засоби підготовки;

умови підготовки;

результат підготовки (необхідний рівень готовності суб'єкта освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, тобто до розроблення, урахування й реалізації освітньо-педагогічних прогнозів у своїй діяльності).

Функціональне призначення методики полягає в здійсненні інформаційно-просвітницької, стимулювально-мотиваційної, діагностувально-оцінювальної та освітньої функцій.

Прогностична модель та прогнози розвитку загальної середньої освіти.

Для розроблення конкретних прогнозних сценаріїв розвитку системи загальної середньої освіти України побудовано структуру пошукової прогнозної моделі розвитку зазначеної системи (рис. 3).

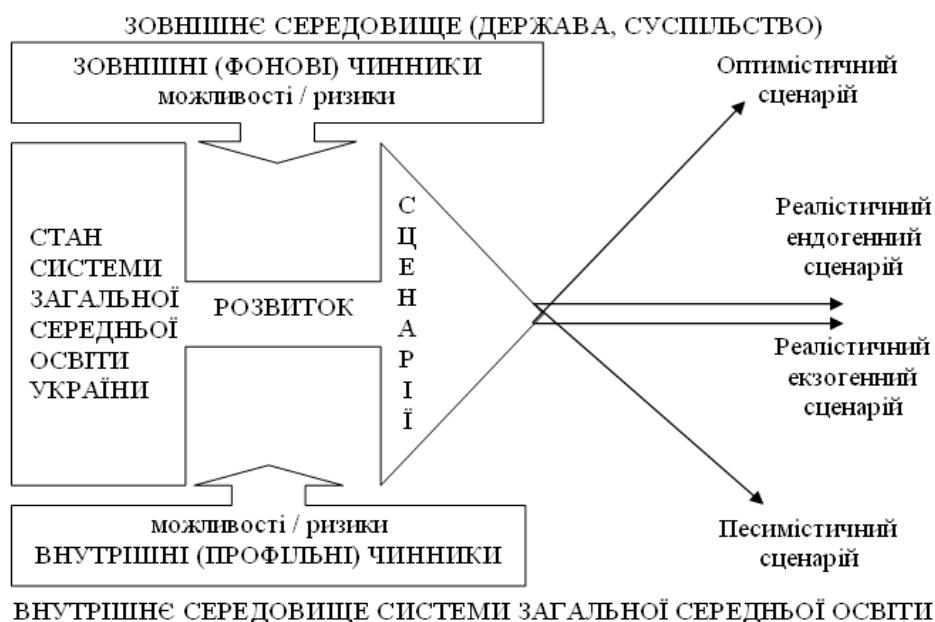

Рис. 3. Структура прогнозної моделі розвитку системи загальної середньої освіти України

Подана модель пов'язана з пошуковим (дослідницьким, англ. exploratory forecast) прогнозом розвитку системи загальної середньої освіти, змістом котрого, за І. Бестужевим –Ладою, є «визначення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому». Такий прогноз передбачає розроблення прогнозних сценаріїв, що враховують профільні й фонові показники майбутнього стану об'єкта, дають змогу конкретизувати мінімальні, максимальні й найвірогідніші значення цього стану. Як правило, створюється декілька прогнозних сценаріїв. Так, відповідно до значень профільних і фонових показників об'єкта, відомий радянський учений у галузі соціального прогнозування І.В. Бестужев-Лада вказав на сценарії з їх максимальним, найвірогіднішим і мінімальним значенням.

Зазначимо, що прогнозний сценарій може спиратися на якісні характеристики, результати якісного аналізу об'єкта прогнозування. Так, на думку М. Ліндгрена і Х. Бандхольда, «як правило, прогнози є кількісними», «але іноді вони бувають подані у форматі сценаріїв», є «яскравими описами того, що має відбутися».

Відповідно до поданої структури прогнозної моделі (рис.), прогнозні сценарії розвитку системи загальної середньої освіти ґрунтуються на прогнозній інформації про стан цієї системи, цілі (спрямованість) її розвитку, внутрішні (профільні) й зовнішні (фонові) чинники, які на неї впливають.

Стан (якісні характеристики, проблеми) системи загальної середньої освіти України на початку її реформування описано в Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (надалі – Концепція «Нової української школи»), а саме: «наявність суттєвого сегмента високоякісної освіти», «суттєві територіальні відмінності в якості загальної середньої освіти», «тенденція до погіршення якості освіти в цілому у державі», «зменшення обсягів фінансування», «зниження рівня оплати праці вчителя», «бюрократизація системи управління освітою», «домінування в системі освіти шкіл з невисокою якістю освітніх послуг», «незадовільне матеріально-технічне забезпечення шкіл», «застарілі зміст освіти та методики викладання».

Зазначимо, що в 2016 - 2018 рр. темп реформування системи загальної середньої освіти України в цілому відповідав задекларованому в програмних документах реформи. За цей період державі вдалося наростити обсяги фінансування системи загальної середньої освіти, ухвалити прогресивний закон про освіту, суттєво збільшити оплату праці вчителів, розпочати оновлення змісту освіти (новий державний стандарт початкової освіти) та методик викладання й певною мірою покращити матеріально-технічне забезпечення шкіл (що особливо помітно в початковій школі) тощо.

Відповідно до положень Концепції «Нової української школи», закріплених Законом України «Про освіту», розвиток системи загальної середньої освіти України пов'язано з її докорінною та системною реформою, що здійснюватиметься за декількома напрямками. Ці напрями визначають цільову спрямованість та змістові пріоритети розвитку системи загальної середньої освіти України, а саме: «ухвалення нових державних стандартів загальної середньої освіти, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості», запровадження принципів «педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя і батьків» та «дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня)», «підвищення мотивації вчителя шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання», «удосконалення процесу виховання», «створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості», «децентралізація та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи», «справедливий розподіл публічних коштів, що сприятиме рівному доступу усіх дітей до якісної освіти», створення «сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків» і «необхідних умов для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання, зокрема у сільській місцевості, або забезпечення регулярного підвезення до шкіл». Ці напрями складаються в загальний образ бажаного

майбутнього вітчизняної системи загальної середньої освіти, якого прагнуть досягти в процесі освітньої реформи.

Реалізація цих напрямів освітньої реформи, утілення образу бажаного майбутнього системи загальної середньої освіти України відбувається під впливом зовнішніх (суспільних, фонових) і внутрішніх (внутрішньосистемних профільних), позитивних і негативних чинників розвитку цієї системи, які необхідно враховувати в процесі прогнозування її розвитку. До найвагоміших зовнішніх чинників, які впливатимуть на розвиток системи загальної середньої освіти України в умовах її реформування можна віднести економічні (стан економіки держави, фінансування освіти тощо), організаційно-політичні (політичний стан, освітня політика держави, сталість політичних рішень та команди реформаторів тощо), правові (нормативно-правові акти, що регулюють діяльність системи освіти), соціально-психологічні (ставлення суспільства до системи освіти), соціально-демографічні (народжуваність), науково-технічні (розвиток наук, зокрема – педагогічної науки, сучасні інформаційно-комунікаційні технології та комп'ютерна техніка тощо), міжнародні (євроінтеграційні процеси, зарубіжний освітній досвід, академічна мобільність тощо) та інші чинники. До внутрішніх (профільних) чинників, які впливають на розвиток системи загальної середньої освіти можна віднести мотиваційні (мотивація суб'єктів освітньої діяльності), управлінські (ефективність управління системою загальної середньої освіти на його різних рівнях), методичні (ефективність науково-методичної та методичної роботи в закладах загальної середньої освіти) тощо. Ці чинники перебувають у взаємному зв'язку і певній взаємній залежності.

Результати аналізу наукової літератури дають нам змогу розробити та обґрунтувати чотири сценарії розвитку системи загальної середньої освіти України. Розглянемо кожен із них окремо.

1. *Оптимістичний сценарій* передбачає забезпечення позитивних тенденцій розвитку системи загальної середньої освіти в Україні, помітне зростання якості цієї освіти впродовж подальших п'яти років, зменшення відмінностей цієї якості (між окремими закладами загальної середньої освіти, між окремими регіонами, між міськими й сільськими школами) внаслідок успішного здійснення освітньої реформи. Утілення цього сценарію впродовж наступних п'яти років супроводжуватиметься подальшим збільшенням фінансування системи загальної середньої освіти, справедливішим розподілом цих фінансових ресурсів, поліпшенням матеріально-технічної бази закладів освіти, створенням нової структури школи, розробленням, ухваленням і запровадженням нового стандарту базової середньої освіти, створенням в закладах загальної середньої освіти сучасного освітнього середовища, зорієнтованого на потреби учня, вчителя, батьків, забезпеченням партнерства учня, вчителя і батьків, професійним зростанням учителів, децентралізацією

управління загальною середньою освітою, реальною автономією закладів освіти тощо, тобто реалізацією Концепції «Нової української школи».

Для втілення цього сценарію в 2019 - 2023 рр. необхідне стійке поєднання декількох сприятливих фонових і профільних чинників розвитку системи загальної середньої освіти, а саме: економічних (розвиток економіки України, зростання ВВП не нижче 3 %, а краще – 5 - 6 % на рік), політичних (політична стабільність, дотримання політичного рішення щодо здійснення освітньої реформи), міжнародних (активна міжнародної співпраці України в сфері освіти на рівні держави й інститутів громадянського суспільства), соціально-психологічних і соціокультурних (стійка мотивація учасників освітнього процесу (передусім у вчителів) щодо реалізації завдань освітньої реформи, мотивація вчителів до здійснення академічної свободи й стійке позитивне ставлення освітянської спільноти й суспільства до освітньої реформи, зміни в ціннісних ставленнях суспільства до освіти загалом і загальної середньої освіти зокрема) тощо.

Варто зауважити, що навіть в умовах утілення оптимістичного сценарію розвитку системи загальної середньої освіти України необхідно враховувати вплив на нього несприятливих демографічних чинників (стійка загальна тенденція до падіння народжуваності в Україні, що посилилася за останні п'ять років, міграція сільської молоді, еміграція учнівської й студентської молоді задля здобуття загальної середньої або вищої освіти за кордоном, старіння педагогічних кадрів тощо).

2. Песимістичний сценарій передбачає подальше погіршення якості загальної середньої освіти в Україні (особливо в «неелітних» міських і сільських школах) упродовж подальших п'яти років унаслідок посилення негативних тенденцій її розвитку, зумовлених у т. ч. згортанням, різким сповільненням або провалом освітньої реформи.

Такий сценарій не видається найвірогіднішим. Принаймні, система загальної середньої освіти України не приречена на нього. Однак повністю виключити його настання також неможливо. У разі його втілення, деструктивний вплив на систему загальної середньої освіти негативних тенденцій (зафіксованих у Концепції «Нової української школи») зберігатиметься (або навіть посилюватиметься). Мова йде про більш або менш різке скорочення фінансування закладів системи загальної середньої освіти, зменшення (наприклад, унаслідок інфляції) реальної заробітної плати вчителів, подальше зношення (фізичне й моральне застарівання) матеріально-технічної бази закладів освіти, неможливість практичної реалізації задекларованих академічних прав і свобод вчителя, реальної автономізації вчителя й школи (вимушене збереження неефективних занадто централізованих, «бюрократичних» моделей управління закладами системи загальної середньої освіти), відсутність фінансових і матеріально-технічних ресурсів, необхідних

для втілення нових державних стандартів загальної середньої освіти, що забезпечуватимуть новий зміст освіти, нових методик викладання.

Реалізація негативного сценарію розвитку системи загальної середньої освіти України супроводжуватиметься зниженням мотивації вчителів, послабленням їх стимулювання до професійного зростання, відсутністю в них реальних можливостей реалізації своєї академічної свободи. Брак мотивації і відсутність фінансових ресурсів не дадуть змогу удосконалити процес виховання, унеможливлять реальне впровадження педагогіки партнерства (дієвої співпраці учня, вчителя і батьків) і положень дитиноцентризму (орієнтації на особистість, на потреби учня). Упровадження нової структури школи, передбаченої Законом України «Про освіту» і Концепцією «Нової української школи» здійснюватиметься формально, без реального впровадження нового змісту освіти, створення новітнього освітнього середовища, створення й застосування нових засобів і технологій навчання, котрі мали б сформувати в учнів ключові компетентності. В умовах зниження мотивації вчителів, падіння в них інтересу до освітньої реформи, проблема децентралізації управління закладами загальної середньої освіти шляхом забезпечення автономії школи втрачатиме свою актуальність. Ще більше загострюватиметься проблема навчання учнів у сільській місцевості, оскільки зменшення народжуваності й відтік молоді репродуктивного віку з сіл сприятиме різкому зменшенню учнівського контингенту, що, в умовах настання економічної кризи, зробить функціонування багатьох малокомплектних сільських шкіл фінансово непосильним. Однак постане питання соціального захисту скорочених учителів, а також забезпечення регулярного підвезення до інших шкіл дітей із населених пунктів, у котрих вони закрийються.

На жаль, здійснення такого сценарію стає досить вірогідним у разі різких негативних змін фонових показників розвитку системи загальної середньої освіти. Можна виділити декілька основних ризиків, настання яких може спричинити виникнення песимістичного сценарію. По-перше, це економічні ризики, основним із яких є ризик економічної кризи, суттєвого погіршення стану економіки України, що призведе до необхідності швидкого та помітного зменшення державного й місцевого фінансування не лише освітньої реформи, але й усіх видатків на систему загальної середньої освіти. По-друге, це міжнародні ризики, пов'язані з можливістю посилення російської збройної агресії проти України, міжнародною фінансовою кризою, що обмежуватиме обсяг міжнародної фінансової допомоги й міжнародних інвестицій, сприятиме падінню обсягів і здешевленню українського експорту (тобто стимулюватиме внутрішню економічну кризу). По-третє, це політичні ризики, пов'язані з політичними змінами (у т.ч. зміною керівництва центрального органу виконавчої влади у сфері освіти), що можуть призвести до політичного рішення про згортання освітньої реформи. Реалізація песимістичного сценарію стане

найвірогіднішою в тому випадку, якщо зазначені вище ризики настануть одночасно.

3. *Реалістичний сценарій (негативний зовнішній вплив/позитивний внутрішній вплив)* передбачає поступове покращення якості загальної середньої освіти в Україні впродовж подальших п'яти років, зменшення відмінностей в якості освіти «елітних» і «неелітних», сільських і міських шкіл унаслідок їх активізації, успішної адаптації цих закладів до нових правових й організаційних умов функціонування системи загальної середньої освіти, породжених освітньою реформою.

Реалізація цього сценарію передбачає, що фінансування системи загальної середньої освіти не збільшиться (або навіть дещо зменшиться). Однак самі заклади освіти, їхнє керівництво і педагогічні колективи, учні та їхні батьки, представники громади активно захищатимуть і втілюватимуть положення освітньої реформи. Утілення цього сценарію супроводжуватиметься зростанням мотивації вчителів до професійної діяльності й професійного зростання, реалізації академічної свободи. Відбуватиметься вдосконалення процесу виховання, упроваджуватимуться й розвиватимуться положення педагогіки партнерства й дитиноцентризму (у більшості шкіл здійснюватиметься дієва співпраця учнів, вчителів і батьків, школи орієнтуватимуться на особистість і потреби учня). Упровадження нової структури школи супроводжуватиметься впровадженням нового змісту освіти, створенням новітнього освітнього середовища шкіл, розробленням й застосуванням нових засобів і технологій навчання, котрі формуватимуть в учнів ключові компетентності. Проводитиметься децентралізація управління закладами загальної середньої освіти, школи здобудуть реальну автономію, передусім фінансову.

Реалізація цього сценарію відбудуватиметься в умовах негативного впливу економічних (настання економічної кризи) або/та міжнародних (настання міжнародної економічної кризи, ескалація збройної агресії Росії проти України) фонових чинників розвитку системи загальної середньої освіти України. Важливою зовнішньою умовою, що забезпечить дотримання саме цього сценарію розвитку системи загальної середньої освіти України є політична стабільність, сталість курсу державної політики в галузі освіти на реформування загальної середньої освіти, збереження команди реформаторів. Найважливішою внутрішньою умовою, що забезпечуватиме реалізацію такого сценарію є збереження в «критичної маси» педагогів інтересу до освітньої реформи, мотивації до участі в ній навіть за відсутності обіцяних фінансових стимулів (принаймні, збереженні їх на рівні 2018 року). Варто зазначити, що лише підтримка реформи освітянською спільнотою, учнями та їхніми батьками, громадами й інституціями громадянського суспільства гарантуватиме її збереження за умови несприятливого впливу фонових чинників, настання економічних, політичних і міжнародних ризиків. На жаль, досвід освітньої контрреформи 2010 року показує, що не варто пасивно очікувати такої

підтримки суспільства. Уже зараз Міністерству освіти і науки України доцільно посилити інформаційну та конкретніше соціально-рекламну діяльність, активніше впроваджувати елементи освітньої реформи в 5 - 11 класах, активніше залучати до освітньої реформи викладачів і студентів педагогічних вишів, представників громад і роботодавців. Це запорука стійкості, незворотності освітньої реформи.

Зауважимо, що цей сценарій видається не зовсім прийнятним і бажаним лише на перший погляд. Насправді, він має помітні переваги як щодо песимістичного, так і щодо другого реалістичного сценаріїв. Однією з головних переваг утілення цього сценарію є забезпечення незворотності освітньої реформи, досягнення реальної автономії школи й вчителя. Крім того, цей сценарій ґрунтуватиметься на здобутках саморозвитку вчителя й школи, ефективного фандрайзингу, продуктивної співпраці шкіл із роботодавцями й громадою.

4. Реалістичний сценарій (позитивний зовнішній вплив/негативний внутрішній вплив) передбачає повільне й хитке покращення якості загальної середньої освіти в Україні впродовж подальших п'яти років унаслідок збільшення фінансування закладів загальної середньої освіти, формальної реалізації школами правових вимог, породжених освітньою реформою.

Цей сценарій передбачає належне фінансове, організаційне й правове забезпечення освітньої реформи, що натикатиметься на інертність і консерватизм самої системи, супроводжуватиметься байдужим, формальним ставленням учасників освітнього процесу до її здійснення. Цей сценарій є одним із найгірших, оскільки згортання освітньої реформи здійснюватиметься через кричущу невідповідність її результатів як фінансовим затратам на її проведення, так і пов'язаним із нею соціальним очікуванням.

Можливим засобом протидії реалізації цього сценарію є ретельніше урахування «людського чинника» освітньої реформи, проведення соціологічних досліджень впливу реформи на учасників освітнього процесу і соціум (у т. ч. регулярних опитувань громадської думки), відстежування реакції населення на певні реформаторські кроки й дії, бажано – перед здійсненням їх (наприклад, за допомогою методу фокус-груп). Важливо також активізувати агентів змін, прихильників освітньої реформи.

3.3. Прогнозування розвитку початкової загальної освіти.

Дидактичні засади прогнозування розвитку початкової освіти. Увага педагогічної науки до такого об'єкта теоретико-експериментальних досліджень, як прогнозування розвитку шкільної освіти і початкової зокрема, зумовлена поліпарадигмальним, поліметодологічним і поліціннісним характером сучасної освіти. Передусім це особистісні домінанти, що орієнтують школу на створення умов для врахування індивідуальних особливостей дитини. Водночас варіативність сучасних закладів загальної середньої освіти зумовлює потребу в

створенні умов для забезпечення рівного доступу до якісної освіти у школах різного типу, специфіки, моделей тощо. Аналіз особливостей освітньої ситуації дало можливість обґрунтувати дидактичні аспекти розв'язання проблеми.

Науковий аналіз і узагальнення результатів дослідження дали змогу визначити дидактичні засади прогнозування розвитку початкової освіти. Джерелами розроблення прогнозу є фактори, стан освітньої практики і прогнозовані потреби розвитку початкової освіти.

Серед факторів було виокремлено зовнішні й внутрішні. Зокрема, зовнішні: динамізм і глобалізм трансформаційних процесів, перехід до постіндустріального суспільства об'єднавчі процеси країн Європейського Союзу, зміна ідеології, перехід до ринкової економіки, політична і економічна нестабільність. Внутрішні фактори розвитку початкової освіти: зміна педагогічних парадигм (від науково-технократичної до гуманітарної), підвищення запитів на якісну освіту та ефективність і справедливість її результатів, оптимізація національних орієнтирів розвитку системи освіти, множинність і поліакцентність смислових проявів педагогічної реальності, інтерпарадигмальність).

Аналіз стану освітньої практики дав змогу виокремити позитивні і негативні тенденції безпосереднього і опосередкованого впливу на розвиток початкової освіти. До позитивних тенденцій, що безпосередньо впливають на розвиток початкової освіти, віднесено розуміння педагогами важливості й актуальності проблеми, бажання залучатися до цілеспрямованого розвитку початкової освіти й активізація діяльності шкіл в цьому напрямі в старшій і середній ланці (наприклад, профілізація). До позитивних тенденцій опосередкованого впливу на розвиток початкової освіти віднесено: забезпечення варіативності в умовах розгалуження мережі шкіл, особливого визначення їх місій, упровадження різноманітних програм, форм, методів і технологій, а також формування мережі експериментальних шкіл різного рівня, шкіл-лабораторій при наукових установах, шкіл-інноваційних центрів за певним напрямом діяльності; формування насичених, розвивально спрямованих шкільних середовищ й утвердження системи контролю за якістю освітньої діяльності школи, надання нею освітніх послуг шляхом застосування механізмів атестації закладів загальної середньої освіти й педагогічних працівників, за яких об'єктом особливої уваги стає шкільне середовище; відкритість школи соціокультурному довкіллю завдяки розширенню зв'язків із іншими закладами загальної середньої освіти, соціальними інституціями тощо; орієнтація на особистісно й компетентісно спрямовану організацію навчальної діяльності учнів, яка дає змогу задіяти механізми індивідуалізації й суб'єкт-суб'єктної організації навчального процесу; розширення свободи вибору різноманітних варіантів організації навчальної діяльності, у тому числі шляхом упровадження інформаційно-комунікативних технологій.

До негативних тенденцій безпосереднього впливу віднесено такі:

відсутність національної концепції прогнозування розвитку системи шкільної освіти, яка б визначала не тільки розвиток закладу загальної освіти як чинник розвитку дитини, а й розвиток дитини як один із провідних об'єктів розвитку закладу загальної середньої освіти; обмеженість апробованих методик і науково-методичних ресурсів прогнозування розвитку початкової освіти в школі та учнів, організації відповідної діяльності колективу й об'єктивних критеріїв оцінювання його результатів; недостатнє відпрацювання ефективних механізмів визначення, підтримки й поширення кращих зразків освітньої практики цілеспрямованого розвитку закладу освіти та його учнів (у тому числі опосередкованого); неготовність значної кількості педагогів до педагогічного прогнозування складних системних об'єктів та їх цілеспрямованого розвитку (у тому числі системи початкової освіти); поглиблення відчуженості між учасниками освітнього процесу (учнями й вчителями; вчителями й батьками); гальмування механізмів гармонізації зовнішнього й внутрішнього (шкільного) освітнього середовища.

До негативних тенденцій опосередкованого впливу на процеси цілеспрямованого розвитку початкової освіти віднесено такі: недостатня фінансова підтримка вирішення завдань модернізації системи шкільної освіти; низький рівень заробітної плати вчителів і відсутність механізмів матеріального заохочення до інноваційного розвитку школи; невідповідність штатного розпису новітнім потребам у забезпеченні школи фахівцями (системний адміністратор, тьютор-вихователь, концептолог-проектувальник, психолог-антрополог, лікар-педіатр, асистент вчителя тощо); старіння й дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів; низькі темпи впровадження пріоритетних наукових і науково-методичних розроблень у практику діяльності школи; невідповідність сучасним вимогам матеріально-технічного оснащення переважної більшості закладів загальної середньої освіти; нехтування значною кількістю батьків своїми виховними обов'язками, що ускладнює або порушує зв'язок школи з сім'єю; нерозвиненість механізмів залучення громадських і професійних організацій до вирішення актуальних питань інноваційного розвитку закладу загальної середньої освіти.

Прогнозовані потреби розвитку початкової освіти визначені на основі узагальнення результатів аналізу стану освітньої практики та факторів цілеспрямованих змін у початковій освіті. Зокрема, відкритість, гнучкість, варіативність, цілісність і компетентнісна спрямованість освітнього процесу, економічна привабливість моделі, індивідуалізація, продуктивна і діяльнісна спрямованість процесу навчання, гуманізація шкільного середовища.

Результати аналізу джерел розроблення прогнозу обумовили виокремлення таких дидактичних засад цього процесу, як – мета (резонансний розвиток шкільного освітнього середовища й особистості учня), функції (соціальна, комунікативна, компетентнісна, інформаційно-аналітична, регулятивна і перетворювальна), наукові підходи (внутрішнього блоку –

особистісний, діяльнісний, середовищний і зовнішнього – синергетичний, культурологічний, аксіологічний і системний), принципи (гуманізації, прогностичності, розвитку, надмірності, різноманіття, єдності) і комплекс провідних умов ефективності. Перша умова – об'єктивна, соціально-педагогічна (вироблення ціннісно-сміслових орієнтирів педагогічного проектування освітнього простору в школі I ступеня). Друга умова – суб'єктивна, організаційно-педагогічна, є наскрізною і охоплює усі етапи процесуального (організація діяльності педагогічного колективу школи з розроблення прогнозу її розвитку в системі внутрішньошкільної методичної роботи). Третя умова – суб'єктивна, психолого-педагогічна (залучення учнів до свідомого вибору об'єктів, способів і видів навчальної взаємодії). Наступні умови – дидактична (композиційна єдність дидактичних засад освоєння шкільного освітнього середовища) і ергономічна (створення адекватного просторово-предметного контексту) умови.

Отже, педагогічне прогнозування розвитку початкової освіти ґрунтується на теоретико-методичних положеннях про об'єкт, розвиток якого прогнозується, кожен з визначених складників якого має своє функціональне призначення, яке забезпечує його повноту. Водночас вони тісно взаємопов'язані й виконують певне специфічне завдання, спрямоване на досягнення загальної мети. Тож прогнозування розвитку початкової освіти – це поліфункціональний процес, що має знайти відображення в широкому спектрі взаємозв'язків елементів експериментальної прогностичної моделі.

Прогностична модель розвитку початкової освіти. Практична спрямованість дослідження виявляється у продуктивній реалізації його теоретичних надбань. Передусім це побудова прогностичної моделі розвитку початкової освіти. Створення моделі визначає дотримання такої умови, як композиційна єдність дидактичних засад освоєння шкільного освітнього середовища.

Побудовану модель розвитку початкової освіти можна схарактеризувати як логіко-семіотичну, що конструюється за допомогою спеціальних знаків, символів та структурних схем, і як прогностичну, що передбачає зміни педагогічної реальності. Ураховуючи, що розвиток початкової освіти як складний і багатомірний об'єкт не може бути детально представлений однією моделлю, навіть дуже складною, у моделі передбачено два рівня деталізації – загальнодидактичний і дидактико-методичний.

Зважаючи на виокремлені у фаховій літературі структурні компоненти побудови дидактичних моделей (способи організації діяльності, дидактичні засоби, результати, методи їх фіксації, дидактичні умови), складовими моделі визначено змістовий, реалізаційний і результативний зрізи (ракурси).

Загальнодидактичний рівень розкриває її змістовий ракурс, утворений перетином діяльності вчителів, які створюють соціокультурну педагогічну ситуацію, й учнів, які завдяки цьому усвідомлено освоюють шкільне освітнє

середовище. Змістовий зріз характеризується такими взаємопов'язаними компонентами, як навчальні взаємодії, сукупність яких утворює певну освітню подію, сукупність і певна послідовність яких, у свою чергу, утворює соціокультурну педагогічну ситуацію.

Соціокультурну педагогічну ситуацію визначає єдність змісту освітнього процесу (навчання і виховання), а також процесів соціалізації й індивідуалізації. Соціокультурна ситуація має певні часові межі (1-2 робочі тижні) й тематику, яку добирають відповідно до вікових особливостей молодших школярів, їхніх запитів і інтересів, типу й певної концептуальної спрямованості, інших особливостей школи.

Освітні події, які відбуваються в межах соціокультурної педагогічної ситуації, визначені єдністю теорії і практики. Освітні події відбуваються у формах виховної роботи (спільна творча справа, проект, толока) й окреслюють резерви кожного з навчальних предметів, гуртків, студій щодо розгортання діяльності педагогів і молодших школярів.

Навчальні взаємодії учнів з об'єктами шкільного освітнього середовища забезпечують досягненням єдності інтеграції і диференціації. Навчальну взаємодію учнів з об'єктами шкільного середовища організовують відповідно до певного етапу навчального процесу. Враховуючи індивідуальні особливості дітей, які переважно впливають на перебіг і результативність навчальної діяльності на кожному з етапів, навчальну взаємодію організовують, об'єднуючи дітей у групи за: провідним каналом сприймання навчального матеріалу (аудіальний, візуальний, кінестетичний) на етапі сприймання нового матеріалу; домінуючого типу мислення (аналітичний, синтетичний) на етапі опрацювання сприйнятого матеріалу; провідним стилем навчальної діяльності (натуралістичний, музично-ритмічний, логіко-математичний, вербально-лінгвістичний, моторно-рухливий) на етапі застосування опрацьованого матеріалу. На етапах контролю і корекції створюють умови для підготовки і, за необхідності, повторної перевірки навчальних досягнень школярів. З метою одержання ними бажаного результату організовують різноманітні види навчальної взаємодії (взаємо- і самодіяльність, очна і дистанційна, на різних рівнях складності тощо).

Загальнодидактичний рівень прогностичної моделі візуалізує єдність структурних елементів (цілісність моделі) і визначає її функціональну спрямованість. З одного боку, пояснювальну, оскільки презентує інноваційну дидактичну систему й ілюструє особливості динаміки розвитку суб'єктів і середовища початкової ланки закладу загальної середньої освіти. З іншого – перетворювальну, оскільки визначає процесуальні орієнтири перебудови освітнього процесу з наявного до презентованого в моделі бажаного стану й відкриває можливості її адаптації до особливостей функціонування різних шкіл. Цим зумовлено рекомендаційний характер окремих аспектів опису моделі.

Дидактико-методичний рівень деталізації експериментальної моделі

презентує реалізаційний і результативний зрізи. Реалізаційний – складають цикли спільної діяльності вчителів і учнів, спрямовані на досягнення певного продукту. Ураховуючи, що у процесі навчання учень вибудовує власну діяльність (учіння, де є суб'єктом), а учитель організовує діяльність школярів (навчання, де учень постає об'єктом педагогічних впливів), у моделі основою для розгортання діяльності школярів обрано психологічну структуру, а вчителів – організаційну. Відповідно до організаційної структури у діяльності вчителя вирізняють такі складники, як предмет – спосіб – засіб – умови – продукти. Відповідно до психологічної структури діяльність учня розгортається за схемою: потреба – мотив – мета – підцілі – задачі – операції – продукти, складники якої виявляються у певному компоненті змістового зрізу базової моделі. Структури діяльності вчителів і учнів мають циклічну будову. Цикли повторюються у кожному з компонентів змістового зрізу моделі, уточнюючи і деталізуючи попередній.

Педагогічна інтерпретація індивідуальних особливостей школярів у процесі організації їхньої діяльності передбачає створення відповідних груп, добір об'єктів навчальної взаємодії і завдань для ефективної організації роботи в групах. Аналіз досліджень з проблеми засвідчив необхідність урахування різноманіття когнітивних стилів особистості, які впливають на перебіг і результативність навчальної діяльності школярів. Дослідники частіше ураховують їх для визначення «профілів» класу за більшістю представників, виявлених за певними параметрами. Таке сумарне узагальнення дещо спрощує побудову освітнього процесу на особистісних засадах і не дає можливості повною мірою реалізувати потенціал кожного школяра. З метою запобігання цьому, в моделі передбачена організація роботи в групах, з урахуванням кожного параметра у «чистому» вигляді. До того ж ураховуючи, що в «чистому вигляді» будь-які ознаки особистості зустрічаються рідко, а бувають більш або менш вираженими, у моделі передбачено, що дитина не обмежена лише пропонованими за результатами тестування взаємодіями з об'єктами шкільного середовища. Вона може і має долучитися до роботи всіх організованих груп.

Організація групової роботи ґрунтується на дослідженнях фахівців з проблеми інтеракції і передбачає у процесі міжособистісної взаємодії членів групи розподілення ролей, відпрацьовування і обговорення результатів, самооцінювання, презентацію результатів іншим групам, відповіді на запитання представників інших груп і формулювання своїх запитань, сприйняття оцінки з боку інших груп, порівняння і обговорення її відповідно до самооцінки, виявлення проблемних точок у організації роботи в групі і встановлення шляхів їх усунення у подальшому.

Зміни, які відбуваються в результаті продуктивної діяльності і визначають новий рівень якості середовища й особистісних характеристик школярів – новоутворень, одержаних у результаті організації навчальної взаємодії учнів з об'єктами шкільного середовища, окреслені результативним зрізом. Це

розвиток шкільного освітнього середовища, детермінований змінами, які відбуваються під впливом учнів на нього, і особистості дитини, зумовлений змінами, які відбуваються під впливом шкільного освітнього середовища.

Презентовані рівні деталізації експериментальної моделі розвитку початкової освіти нежорстко регламентовані й містять резерви модифікації для побудови варіативних моделей, у чому вбачаємо перспективу дослідження.

Верифікації прогностичної моделі розвитку початкової освіти. Прикладний характер дослідження спрямовує на встановлення ефектів і наслідків упровадження моделі розвитку початкової освіти. Вони виявлялись в ході дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня (наказ МОН України від 15.07.2016 за №834) на базі експериментальних закладів загальної середньої освіти різних типів, розташованих в районних і обласних центрах, сільській місцевості різних областей України та в її столиці. Для встановлення ефективності впровадження експериментальної моделі було обрано верифікацію, що передбачає виявлення відповідності мети експериментальної моделі очікуваному результату, одержаному в результаті її впровадження.

Визначення відповідності одержаних результатів меті здійснювалось за трьома критеріями – зміни особистісних характеристик школярів (когнітивні результати, розвиток уміння вчитися і пізнавальних можливостей), зміни шкільного середовища (персоналізація, автентичність, ергономічність) і таким інтегрованим критерієм, як когерентність (взаємна детермінація) розвитку освітнього середовища школи і молодших школярів.

Останній виявляється через кореляцію двох його показників і дає можливість встановити різницю між результатами стихійного (неусвідомленого) розвитку початкової освіти і його цілеспрямованим розвитком за експериментальною моделлю. Для одержання результатів проводилось вхідне і підсумкове вимірювання і встановлювалась різниця між одержаними результатами за кожним з показників (коефіцієнт змін).

До кожного з показників виокремлених критеріїв було розроблено опитувальники, експертні листи, анкети тощо, за якими в межах констатувального і формувального експерименту здійснювались анкетування, інтерв'ювання, опитування учителів, батьків і учнів.

Як свідчать одержані в процесі експерименту дані, сильний взаємозв'язок між результатами вимірювання розвитку шкільного освітнього середовища й особистісного розвитку школярів наявний в експериментальних класах після експерименту. Порівняння одержаних результатів визначення ефективності експериментальної моделі дали підстави для висновків, що у школах, які цілеспрямовано розвивались завдяки упровадженню моделі, когерентність розвитку шкільного середовища й особистісного розвитку учнів вища, ніж до її упровадження.

Виконана робота позитивно оцінена колективами експериментальних шкіл, оскільки сприяла підвищенню рівня навчальних досягнень школярів,

інноваційному розвитку закладів загальної середньої освіти, професійному зростанню педагогів. Наприклад, психологічна комфортність учнів експериментальних класів на кінець навчального року становила – 99,029%; позитивна мотивація навчання – 84,851%; відсутність негативної динаміки стану здоров'я спостерігалась у 94,174% учнів; якість навчання становила 88%.

Водночас ефективність упровадження експериментальної моделі визначається якістю навчально-методичного забезпечення. У нашому випадку це Концепція початкової освіти (проект), освітня програма, типовий навчальний план і навчальні посібники. Якість цих основних компонентів навчально-методичного забезпечення упровадження експериментальної моделі підтверджується Листами МОН України щодо їх упровадження в масову шкільну практику.

Таким чином, дані експерименту дають підстави стверджувати про ефективність розробленої моделі розвитку початкової освіти та навчально-методичного забезпечення її упровадження. Їх реалістичність, соціальна та педагогічна значущість підтверджена встановленням ефективності моделі. Відповідність мети одержаним результатам доведена кореляційним аналізом, який підтвердив наявність взаємної детермінації розвитку шкільного освітнього середовища і розвитку школярів, резонанс яких, згідно з гіпотезою, забезпечувався експериментальною моделлю. Отже результати експериментальної роботи з достатньою об'єктивністю підтвердили гіпотезу дослідження.

Упровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти: навчально-методичне забезпечення й методична схема. З метою упровадження прогностичної моделі підготовлено і затверджено для використання в експериментальних навчальних закладах Типовий навчальний план (наказ МОН України № 189 від 07.02.2017).

Розроблено навчальні програми для організації навчального процесу в 1 класах експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки (лист №1/11-847 від 02.02.2017) та навчальні посібники (Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» №22.1/12-Г-491 від 07.08.2017).

Підготовлено для учнів 1 класів, які навчатимуться за новим Державним стандартом початкової освіти (2018р.) освітню програму «На крилах успіху» для першого циклу навчання в початковій школі (1-2 класи). Програма пройшла експертизу комісії з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №3 від 21.02.2018); Державної служби якості освіти (Лист ДСЯО №01-22/325 від 24.05.2018) та отримала дозвіл МОН України на впровадження в закладах загальної середньої освіти (Лист МОН України №1/9-344 від 25.05.2018).

Підготовлено комплект навчальних посібників, схвалених як для використання за освітньою програмою «На крилах успіху» (Лист ДНУ «Інститут

модернізації змісту освіти» №22.1/12-Г-434 від 26.06.2018), так і за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко (Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» №22.1/12-Г-254 від 17.05.2018).

Підготовлено для учнів 2 класів, які навчатимуться за попереднім Державним стандартом початкової загальної освіти, експериментальні програми «На крилах успіху» і комплект навчальних посібників, які схвалені для використання в експериментальних закладах загальної середньої освіти (Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» № 22.1/12-Г-730 від 09.08.2018).

Підготовлено календарне і поурочне планування відповідно до розроблених програм і посібників, а також плани виховної роботи для 1-2 класів.

Аналіз й узагальнення процесуальних схем упровадження педагогічних об'єктів, представлених у фаховій літературі, дав можливість визначити етапи впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти: підготовчий, реалізаційний і підсумковий.

Реалізація підготовчого етапу передбачає проведення низки заходів із вироблення ціннісно-сміслових орієнтирів розвитку початкової освіти (засідання педагогічної, піклувальної і батьківської рад, та батьківські збори) і підготовки вчителів до упровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти та її функціонування (лекції, семінари-практикуми за розробленими програмами) з відповідними методами й техніками.

Основний етап методичної схеми – реалізаційний містить такі процедури: розроблення стратегії, планування роботи, розроблення методики визначення ефективності упровадження варіативної моделі, побудова варіативної моделі розвитку початкової освіти, її оцінювання й пілотування, розроблення програми впровадження й забезпечення умов ефективності, впровадження варіативної моделі, визначення ефективності, оформлення й оприлюднення результатів упровадження, рефлексивний аналіз. Вибір кожної процедури зумовлений специфікою моделі – складністю, динамічністю, прогностичністю тощо. Так, розроблення методики визначення ефективності варіативної моделі розвитку початкової освіти передбачає підготовку діагностичного інструментарію для аналізу результатів. Складність і тривалість роботи спрямовують на виділення їх в окрему процедуру. Водночас її виокремлення зумовлене важливістю для одержання очікуваних результатів, оскільки чітке уявлення про них формують ще на початку роботи, завдяки квантифікації якісних ознак. Процедура пілотування визначальна для запобігання невиправданих експериментів, в яких беруть участь діти. Рефлексивний аналіз обов'язковий для встановлення педагогічним колективом ступеня педагогічної виправданості впровадження моделі й прийняття рішення про подальші дії як у процесі упровадження, так і в режимі функціонування. Подані процедури упровадження моделі пов'язані між собою нелінійно. Це уможлиблює забезпечення такої якості прогностичних компонентів, що впливають на формування образу майбутнього результату, як

вірогідність, що, на відміну від обов'язковості, створює умови для проявів творчої активності педагогів і урахування динамічності об'єкта. Для їх реалізації діяльність педагогів організовується через такі форми науково-методичної роботи, як творча майстерня (група), методичне об'єднання вчителів початкової школи (кафедра) і школа передового досвіду.

Підсумковий етап реалізується шляхом організації й проведення розширеного засідання методичної ради (приймає рішення про продовження чи припинення впровадження моделі) і роботи школи передового досвіду (оприлюднює результати роботи з впровадження й забезпечення режиму функціонування моделі).

На кожному з етапів створюються певні умови, які сприяють ефективності впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти. Так, на підготовчому етапі створюються соціально- й організаційно-педагогічні умови. Зокрема такі: вироблення ціннісно-сміслових орієнтирів розвитку початкової освіти і організація діяльності педагогічного колективу початкової ланки школи з впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти та спрямування організації діяльності педагогічного колективу початкової ланки школи на впровадження і функціонування прогностичної моделі розвитку початкової освіти в системі внутрішньошкільної методичної роботи (наскрізна умова).

На другому етапі – створюють організаційно-педагогічну (охоплює всі процедури), психолого-педагогічну, дидактичну й ергономічну (процедури – розроблення, пілотування й впровадження варіативної моделі) умови. А саме: спрямування організації діяльності педагогічного колективу початкової ланки школи на впровадження і забезпечення функціонування прогностичної моделі розвитку початкової освіти в системі внутрішньошкільної науково-методичної роботи (наскрізна умова); залучення учнів до свідомого вибору об'єктів, способів і видів навчальної взаємодії; композиційна єдність дидактичних засад розвитку шкільного освітнього середовища й учнів; створення адекватного просторово-предметного контексту.

На підсумковому етапі створюється наскрізна організаційно-педагогічна умова (спрямування організації діяльності педагогічного колективу початкової ланки школи на впровадження і забезпечення функціонування прогностичної моделі розвитку початкової освіти в системі внутрішньошкільної науково-методичної роботи), що сприяє логічному завершенню роботи.

Резюмуючи опис методичної схеми, зазначимо, що вона характеризується: структурно-логічною єдністю, що виявляється у композиціонуванні цілей, завдань, змісту, методів і форм впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти й забезпечення її функціонування, а також охоплює усі його складники за різними рівнями, що постають як структурні компоненти єдиного цілого; функціональністю кожного етапу; відкритістю і варіативністю, що ґрунтується на результатах аналізу стану освітньої практики, ціннісних

орієнтаціях педагогічної дійсності і залишає поле для врахування особливостей закладу загальної середньої освіти; реалістичністю, оскільки методично забезпечується алгоритмами й схемами виконання дій; прогностичністю, що передбачає перспективу розвитку початкової освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів такої багатогранної проблеми, як прогнозування розвитку початкової освіти, а задає вектори методологічного, теоретичного і практичного освоєння її перспектив. У наступних наукових пошуках потребують поглиблення психологічні, соціокультурні і методичні напрями вивчення досліджуваного феномену.

3.4. Прогнозний фон розвитку загальної середньої освіти. Внутрішньосистемні чинники розвитку загальної середньої освіти.

Прогнозний фон розвитку загальної середньої освіти. Прогнозний фон розвитку системи загальної середньої освіти – це сукупність зовнішніх щодо цієї системи чинників і умов, які впливають на процес її розвитку.

За основу поділу зовнішніх чинників розвитку загальної середньої освіти доцільно, виходячи з наведеного вище, узяти ознаку територіальної приналежності. Виходячи з цього, зовнішні чинники можна розподілити на внутрішньодержавні (виникають і впливають у межах кордонів держави) і міжнародні (виникають поза її межами, впливають на загальносвітовому (глобалізаційні процеси) і міждержавному рівнях). Зауважимо, що компонентний склад (групи) внутрішньодержавних і міжнародних чинників є, на нашу думку, принципово однаковими (за сферою функціонування можна виділити політико-правові, науково-технічні, економічні, соціально-економічні, демографічні, соціокультурні, освітні, соціально-психологічні, екологічні чинники). В умовах глобалізованого світу між цими чинниками існує тісний взаємозв'язок (узгодження національного законодавства з імплементаваними нормами міжнародного права, обмін науковою інформацією, поширення технологій і технічних пристроїв, культурні зв'язки, соціальні (у т. ч. професійні) мережі, академічна й трудова мобільність, інвестиції тощо).

Схематичне зображення розподілу й співвідношення основних структурних складників прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти можна побачити на рис. 4.

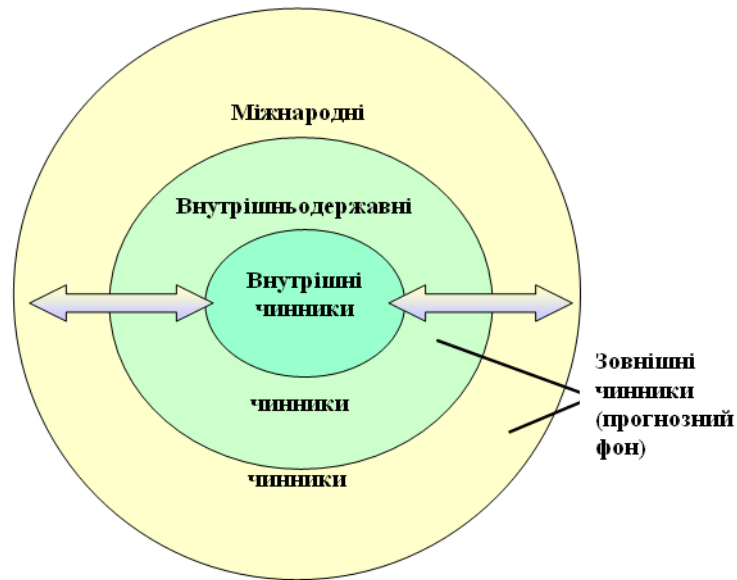

Рис. 4. Розподіл й співвідношення основних структурних складників прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти

Охарактеризуємо наведені вище структурні складники прогнозного фону відповідно до розробленої класифікації, що зображена на рис. 5.

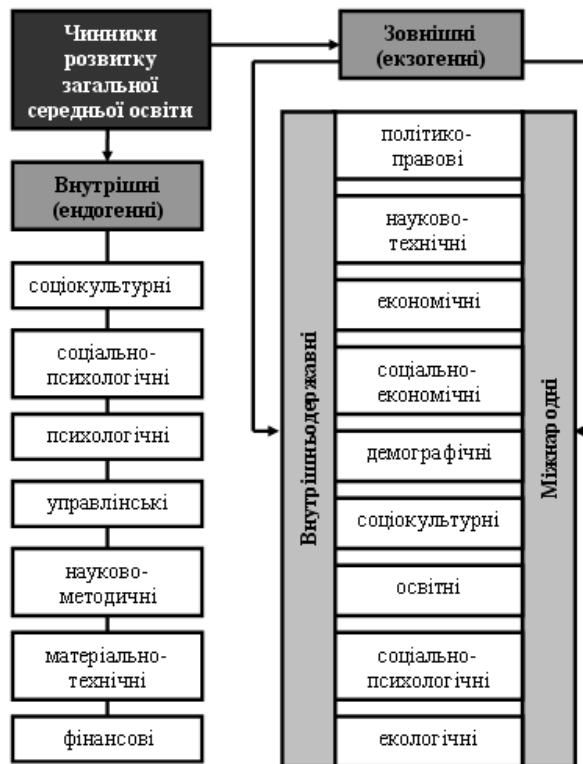

Рис. 5. Класифікація чинників розвитку загальної середньої освіти.

Оскільки зовнішні чинники розподілено нами на внутрішньодержавні й

міжнародні, розглянемо ці великі групи чинників окремо. Спочатку дамо характеристику міжнародним чинникам розвитку загальної середньої освіти.

До міжнародних політико-правових чинників розвитку загальної середньої освіти можна віднести підписання, ратифікацію та імплементацію актів міжнародного права, міждержавних договорів, а також участь України в міжнародних організаціях (наприклад, ЮНЕСКО), діяльність міждержавних, міжнародних урядових і громадських організацій в Україні, що утворює гарантовані ООН і Радою Європи освітні права людини, впливає на розвиток загальної середньої освіти.

Міжнародні науково-технічні чинники охоплюють глобальний розвиток науки й техніки (наукові відкриття, технічні винаходи, новітні інноваційні технології тощо), що визначають науково-технічний прогрес людства загалом та розвиток сфери освіти зокрема, вимоги до змісту сучасної загальної середньої освіти. До найважливіших науково-технічних чинників, що впливають на розвиток сучасної загальної середньої освіти необхідно віднести новітню комп'ютерну техніку та інформаційно-комунікаційні технології.

До міжнародних економічних чинників розвитку загальної середньої освіти варто віднести стан світової економіки, міжнародні інвестиції, економічну діяльність транснаціональних компаній та їхні запити до робочої сили, міжнародний розподіл праці, залучення міжнародних освітніх «грантів, стипендіальні та інвестиційні програми, спонсорство в освіті» тощо.

Міжнародні соціально-економічні чинники розвитку загальної середньої освіти – це зумовлений світовою економічною кон'юнктурою розподіл доходів населення за світовими економічними зонами та національними економіками, що визначає його спроможність оплачувати освітні послуги, трудова міграція тощо.

До міжнародних демографічних чинників належать чисельність і міграція населення в світовому та європейському масштабі.

Серед найважливіших міжнародних соціокультурних чинників можна виділити цінності та освітні традиції, що транслюються за допомогою засобів масової інформації, творів масової культури й соціальних мереж.

До міжнародних освітніх чинників можна віднести міжнародні освітні проекти і програми, міжнародний обмін освітніми технологіями й досвідом, фахівцями, міжнародну академічну мобільність учнів і майбутніх учителів, міжнародне співробітництво шкіл та інших установ системи загальної середньої освіти тощо.

Функціонування міжнародних соціально-психологічних чинників розвитку загальної середньої освіти пов'язано з діяльністю сучасних соціальних мереж (Facebook, LinkedIn та ін), які забезпечують спілкування (обмін інформацією та соціальну взаємодію) між представниками різних країн світу.

До міжнародних екологічних чинників можна віднести погіршення стану довкілля в планетарних масштабах, що зумовлює міжнародні зусилля щодо

«поліпшення екологічної ситуації» засобами «екологічної освіти і виховання», «пропагування здорового способу життя».

Серед внутрішньодержавних чинників розвитку загальної середньої освіти так само виділяємо політико-правові, науково-технічні, економічні, соціально-економічні, демографічні, соціокультурні, освітні, соціально-психологічні, екологічні чинники.

Внутрішньодержавні політико-правові чинники – це державна освітня політика в галузі загальної середньої освіти, правове регулювання (законодавство, підзаконні правові акти) суспільних відносини в сфері загальної середньої освіти, регуляторна діяльність центральних (Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти України) та місцевих органів виконавчої влади (на обласному, районному рівнях), уповноважених органів місцевого самоврядування), діяльність громадських організацій освітян, рівень політичної та законодавчої стабільності у сфері освіти тощо.

До внутрішньодержавних науково-технічних чинників розвитку загальної середньої освіти можна віднести подальший поступ вітчизняної педагогічної науки (теорії виховання, дидактики, предметних методик тощо), інших наук, основи яких викладаються в школі, створення і впровадження нових педагогічних ідей, концепцій, теорій, розроблення і впровадження сучасних освітніх технологій, засобів навчання, подальшу доцільну комп'ютеризацію та інформатизацію освітнього процесу, створення нового покоління навчального і навчально-методичного забезпечення (у т. ч. на електронних носіях) тощо.

До економічних чинників необхідно віднести стан економіки України в цілому та ринку праці зокрема, запити цього ринку на певні професії, державне й недержавне фінансування загальної середньої освіти тощо.

Серед внутрішньодержавних соціально-економічних чинників розвитку системи загальної середньої освіти виділимо доходи сімей з дітьми шкільного віку (від яких залежить їхня спроможність брати участь у добровільному фінансуванні додаткових освітніх послуг), доходи педагогічних працівників тощо.

До внутрішньодержавних демографічних чинників належать динаміка чисельності населення України, рівень народжуваності й віковий склад населення, територіальне розміщення населення та рівень урбанізації, міграція населення загалом та міграція населення шкільного віку (у т. ч. виїзд закордон задля здобуття шкільної освіти).

До культурологічних чинників розвитку системи загальної середньої освіти можна віднести цінності, ідеали та освітні традиції українського суспільства, які визначають ставлення здобувачів освіти, їхніх батьків, громади, суспільства в цілому до освітніх результатів, освітнього процесу, учителів, школи, освітньої реформи тощо. Означені чинники впливають на мотивацію освітньої діяльності, соціально-психологічний клімат у школах, соціальну взаємодію та соціалізацію учасників освітнього процесу, проявляються та

поширюються засобами масової інформації та соціальними мережами, творами масової культури.

Внутрішньодержавні освітні чинники – це рівень кваліфікації педагогічних працівників, які викладають у закладах загальної середньої освіти, вплив на функціонування загальної середньої освіти інших складників системи освіти України, а саме: вищої освіти (підготовка педагогічних кадрів), післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів) тощо.

Соціально-психологічні чинники – це спілкування й соціальна взаємодія, конфлікти, що виникають з проблематики загальної середньої освіти, висвітлюються у засобах масової інформації, соціальних мережах тощо.

Внутрішньодержавні екологічні чинники розвитку загальної середньої освіти – це стан здоров'я здобувачів освіти в Україні, стан довкілля в територіальних громадах, в якому функціонують заклади загальної середньої освіти, освітні проекти, спрямовані на пропаганду здорового способу життя, здорове довкілля, збереження природного середовища, екологічна освіта і виховання в школах тощо. У найширшому розумінні, до несприятливих екологічних чинників можна також віднести негативні соціально-медичні явища (алкоголізм, наркоманію, тютюнопаління, хвороби, що передаються статевим шляхом), які проникають до шкільних стін.

Внутрішньосистемні чинники розвитку загальної середньої освіти. Надання характеристики зовнішніх чинників дає нам змогу перейти до внутрішніх (внутрішньосистемних, внутрішньошкільних) чинників розвитку системи загальної середньої освіти, серед яких за функціональною ознакою можна виділити сім груп, а саме: соціокультурні, соціально-психологічні, психологічні, управлінські, науково-методичні, матеріально-технічні, фінансові чинники.

Внутрішні соціокультурні чинники розвитку загальної середньої освіти – це цінності й освітні традиції, що склалися в педагогічних колективах, засвоєні педагогічними працівниками. З одного боку, ці цінності й традиції забезпечують «внутрішній стрижень», стійкість, витривалість системи загальної середньої освіти. З іншого боку, певна частина з них не сприяє необхідним освітнім змінам. Якщо в школі панують традиції інноваційного розвитку, педагогічної творчості й новаторства, самоврядності, наставництва, взаємної поваги, співробітництва, соціального партнерства, міжкультурного діалогу тощо, то він розвиватиметься сам і розвиватиме систему загальної середньої освіти. Але, на жаль, якщо в закладі освіти культивується консерватизм, формалізм, авторитаризм, байдужість, ізоляціонізм тощо, то складно очікувати на внесок школи в цей розвиток.

Зауважимо, що значущість соціокультурних чинників розвитку загальної середньої освіти зумовлена тим, що вони позначаються на соціально-психологічних (соціально-психологічний клімат) і психологічних (мотивація педагогічних працівників) чинниках.

Соціально-психологічні чинники – це, передусім, соціально-психологічний клімат у школах, інших організаціях системи загальної середньої освіти, професійне й міжособистісне спілкування педагогічних працівників (між собою, з учнями, з батьками, з представниками громади тощо), можливі конфлікти.

До внутрішніх психологічних чинників розвитку загальної середньої освіти можна віднести професійну мотивацію педагогічних працівників (професійні потреби, інтереси, мотиви). Важливо, щоб участь педагогічного працівника у процесі розвитку загальної середньої освіти зумовлювала мотивація досягнення успіху (а не уникнення невдачі), щоб ця мотивація була внутрішньоорганізованою (ґрунтувалась на внутрішніх, морально-духовних потребах особистості, а не на зовнішніх стимулах (гроші, кар'єра, увага суспільства тощо).

Серед управлінських чинників розвитку загальної середньої освіти необхідно виділити автономізацію шкіл і вчителів, шкільне самоврядування, самоменеджмент учителя. Вплив цих чинників відбувається на рівні освітнього процесу в окремій школі, але його наслідки значущі для всієї системи загальної середньої освіти.

Науково-методичні чинники пов'язані з науково-методичною (методичною) роботою в закладах загальної середньої освіти, спрямованою на підвищення рівня фахової підготовки педагогічних працівників. Окрім традиційних напрямів (поглиблення філософських знань, психолого-педагогічної і загальнокультурної підготовки, оволодіння суміжними методиками викладання навчальних предметів, оволодіння новітніми освітніми технологіями, методами й засобами навчання тощо), сучасна науково-методична робота спрямована на активізацію дослідницької діяльності педагога, розвиток творчого потенціалу вчителя, залучення його до розроблення і впровадження освітніх інновацій тощо. Успішна реалізація цих напрямів внутрішньошкільної науково-методичної роботи, оприлюднення одержаного досвіду, позитивно впливають на розвиток системи загальної середньої освіти.

Серед внутрішніх матеріально-технічних чинників розвитку загальної середньої освіти можна виділити розвиток матеріально-технічної бази як системи освіти загалом, так і її окремих закладів. Приміщення закладу освіти, навчальне обладнання, комп'ютерна техніка, бібліотечні фонди, шкільні музеї, майстерні, земельні ділянки, транспортні засоби – усі ці матеріальні об'єкти є передумовою розвитку школи, без них він або неможливий, або дуже обмежений. Однак просте кількісне накопичення матеріально-технічної бази (її ріст) ще не свідчить про розвиток закладу освіти. Необхідним є внутрішній чинник – спроможність адміністрації та педагогічного колективу школи ефективно використовувати цю матеріально-технічну базу, зберігати і примножувати її. Так, однією з провідних тенденцій розвитку загальної середньої освіти кінця ХХ – початку ХХІ ст. стала інформатизація, яка не була б

можливою без комп'ютеризації, швидкого збільшення парку комп'ютерної техніки, що застосовується в школах. Однак інформатизація освітнього процесу залежить не лише від комп'ютеризації, як збільшення кількості комп'ютерної техніки, але й від спроможності вчителів щоденно ефективно використовувати її в ньому, від рівня володіння й застосування ними інформаційно-комунікаційних технологій. Отже, окрім фінансування школи (зовнішнього чинника), за рахунок якого, як правило, розвивається її матеріально-технічна база, є чинник внутрішній – ефективне використання цієї бази педагогічним колективом закладу освіти.

Внутрішні фінансові чинники розвитку загальної середньої освіти, на нашу думку, пов'язані з одержанням і використанням школою додаткового фінансування за рахунок спонсорської допомоги, участі в національних і міжнародних освітніх проектах (гранти), надання додаткових платних послуг. Крім того, потужним внутрішнім фінансовим чинником розвитку школи може стати надання педагогічному колективу права участі у визначенні цільового призначення фінансових ресурсів, які виділяються закладу освіти.

3.5. Методи і засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти

Процес розвитку повної загальної середньої освіти характеризується масштабністю та складною інтегрованою структурою, яка вміщує різні за сутністю, природою й особливостями процеси розвитку та взаємодію (або вплив) різних об'єктів, явищ і процесів як освітніх (педагогічних), так й економічних, соціальних, психологічних, управлінських тощо. Результати розвитку деяких педагогічних об'єктів (процесів й явищ) важко передбачити або спланувати, що значно ускладнює розроблення прогнозів, тому прогнозування розвитку повної загальної середньої освіти потребує системного застосування методів і засобів, які б дали змогу прогнозувати розвиток різних освітніх підсистем, явищ, об'єктів та процесів.

Отже, система методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти, за нашим припущенням, має включати такі групи методів, як:

3 загальнонаукові методи наукового дослідження: теоретичні (теоретичний аналіз, синтез, ідеалізація тощо), емпіричні (спостереження, узагальнення, експеримент тощо), емпірико-теоретичні (системний аналіз, індукція, дедукція, порівняння, аналогія), які дають змогу досліджувати різні складники й елементи загальної середньої освіти та на основі узагальнених результатів дослідження прогнозного фону розробляти такі прогнози (прогнозні документи) розвитку загальної середньої освіти, як концепції, стратегії розвитку загальної середньої освіти, перспективні плани тощо;

4 класичні методи прогнозування, що застосовуються в різних наукових галузях (інтернаукові): фактографічні (методи екстраполяції), застосування яких дає змогу розробляти різного виду нормативні прогнози розвитку загальної

середньої освіти на основі дослідження фактичної інформації про стан та історію її розвитку (тенденції, закономірності, фактичні показники); в комбінації з експертними методами застосування методу екстраполяції дає змогу розробляти комбіновані прогнози (здійснювати експертне оцінювання нормативних матеріалів, науково обґрунтованих законів, концепцій, тенденцій, положень, підходів і розробляти прогнози у вигляді експертних висновків про розвиток загальної середньої освіти як системи, про перспективні зміни в освітніх програмах, стандартах освіти, появу нових кваліфікацій, форм навчання та видів закладів загальної середньої освіти в ближньому і дальньому майбутньому; експертні методи прогнозування (інтуїтивні) як індивідуальні, так і колективні (метод експертних комісій, метод генерації ідей, «дерево цілей», метод Дельфі, анкетування, інтерв'ю тощо) в розробленні прогнозів розвитку загальної середньої освіти можуть бути використані для дослідження таких об'єктів, процесів і явищ, які не мають репрезентативної статистики в характеристиках, або є новими в освітній галузі (інноваційними) та не мають історії розвитку (теорії розвитку та досвіду), або не підлягають статистичній обробці (кількісними методами неможливо визначити стан або розрахувати процес розвитку); методи моделювання в прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти дають змогу дослідити уявне відображення (модель, аналог) об'єкту прогнозування освітніх і педагогічних процесів та явищ у майбутньому, що передбачає вивчення змін характеристик об'єкта прогнозування в (нових) умовно створених умовах їх розвитку та функціонування; розроблення прогнозних сценаріїв, що передбачає потребу дослідження логічної послідовності масштабних подій на основі наукових результатів дослідження розвитку загальної середньої освіти в системі надскладних глобальних процесів та явищ (соціальних, геополітичних, макроекономічних);

5 у прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти можуть бути застосовані специфічні методи соціологічного, економічного прогнозування та специфічні методи прогнозування в менеджменті: методи математичної обробки й застосування статистичної інформації про об'єкт прогнозування можуть бути застосовані з метою перевірки теоретичних моделей прогнозування та в розробленні прикладних прогнозів, у яких об'єкт прогнозування можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних складників й елементів, що підлягають математичному обчисленню, наприклад, прогнозування розвитку системи освіти області, району; морфологічний аналіз (як експертний метод в соціологічному прогнозуванні) дає змогу виявити основні напрями й тенденції розвитку освітніх об'єктів шляхом створення матриці (таблиці математичних значень, у якій відображені властивості об'єкта прогнозування) та забезпечує здійснення розрахунків (додавання, віднімання) і поєднання та порівняння різних варіантів характеристики об'єкту прогнозування; метод ретроспективного аналізу тенденцій і закономірностей розвитку об'єктів, який як специфічний метод економічного прогнозування дає

змогу на основі фактичних показників оцінити діяльність підприємства й розробити сценарій його розвитку або перспективний план, у прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти дасть змогу дослідити стан та перспективи розвитку закладів і установ за критеріями, що забезпечують об'єктивне оцінювання діяльності закладів і установ в певні періоди; балансовий метод у прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти дає змогу виявити потреби освіти або її складника (на державному, обласному, районному рівнях) та винайти необхідні ресурси в межах економіки (держави, області, району) і скоординувати їх використання на основі взаємодії із суміжними галузями економіки; програмно-цільовий метод планування є ефективним у розробленні стратегічних планів розвитку освітніх об'єктів, які передбачають розроблення системи взаємопов'язаних заходів і завдань, термінів їх реалізації; створення необхідних умов і ресурсного забезпечення реалізації цілей розвитку та освітнього процесу, зокрема в закладах загальної середньої освіти.

У дослідженні методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти нами поняття «метод прогнозування розвитку загальної середньої освіти», розглядається як науково обґрунтований спосіб дослідження, який дає змогу розробити точний (вірогідний) прогноз щодо стану загальної середньої освіти в ближньому й далекому майбутньому, а поняття «засіб прогнозування» - як вид забезпечення прогнозування розвитку загальної середньої освіти, що дає змогу ефективно застосувати метод (систему методів) прогнозування загальної середньої освіти з метою підвищення результативності розроблення прогнозів.

Засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти ми поділяємо на такі види, як:

Організаційні засоби прогнозування, розвитку загальної середньої освіти належать:

- етапи процесу прогнозування розвитку загальної середньої освіти як об'єкту прогнозування: 1) обґрунтування актуальності та доцільності розроблення прогнозу; 2) визначення мети і конструктивних цілей прогнозування; 3) визначення й обґрунтування кінцевого результату (виду прогнозу); 4) розроблення завдань прогнозування; 5) створення групи суб'єктів прогнозування; 6) вибір й обґрунтування методу або системи методів прогнозування; 7) розроблення й обґрунтування змісту процесу прогнозування (гіпотез, критеріїв і показників результативності прогностичної діяльності, процедур, заходів тощо); 8) розроблення та обґрунтування моделі прогнозування (її компонентів) та встановлення взаємозв'язків між структурними елементами; 9) збір, обробка та аналіз інформації про стан об'єкту прогнозування; 10) визначення меж і дослідження прогнозного фону; 11) застосування методу (системи методів) прогнозування та створення варіантів прогнозу розвитку системи загальної середньої освіти на визначений період;

- заходи та процедури процесу прогнозування, метою яких є організація прогностичної діяльності суб'єктів прогнозування та їхня підготовка до застосування методу (системи методів прогнозування), можуть бути визначені планом та обов'язково включають науково-методологічні семінари, навчальний курс для різних груп суб'єктів прогнозування, зокрема для експертів з розвитку загальної середньої освіти; семінарські заняття для респондентів з роз'яснення інструкцій щодо заповнення різних форм опитувальників; розроблення процедур застосування, наприклад, методів математичного моделювання або експертних методів, методичної та нормативної документації з організації прогнозування різного виду об'єктів, які є складниками загальної середньої освіти тощо;

1 інформаційно-комунікаційні засоби (вебінари, програмне забезпечення, інтернет-ресурси, бази даних адрес (addresses database), каталоги (directories), блоги (Twitter, Blog.com) і соціальні сервери тощо), які дають змогу ефективно застосовувати такі методи прогнозування, які потребують складних математичних обчислень (наприклад: методи математичного прогнозування, програмно-цільовий метод планування, методи обробки просторових, часових і просторово-часових сукупностей та такі наукові методи, як методи математичної статистики, спеціальні методи й алгоритми багатовимірної статистики тощо) та методи, що потребують проведення різних інформаційних процесів щодо збору, відбору, обробки та збереження прогнозної інформації (наприклад, експертні колективні й індивідуальні методи, які у масштабному прогнозуванні забезпечують проведення опитування великої кількості респондентів, одночасний спільний доступ до різних форматів документів у GoogleDocs, GoogleWave суб'єктів прогнозування з метою аналізу прогнозної інформації, наукових джерел, розроблення гіпотез і варіантів розв'язання задач і завдань в процесі прогнозування, або методи моделювання, що передбачають побудову різної складності прогностичних моделей);

2 матеріально-технічні засоби прогнозування (приміщення, технічні прилади й обладнання, комп'ютери, оргтехніка, витратні матеріали тощо) забезпечують здійснення прогностичної діяльності суб'єктами прогнозування, зокрема інститутами або структурними підрозділами науково-дослідних установ, що передбачає фінансові витрати, в межах чинного законодавства держави;

3 комунікативні засоби прогнозування (прийоми та техніки спілкування і взаємодії) забезпечують ефективність таких методів прогнозування, які передбачають активне спілкування суб'єктів прогнозування в процесі розроблення прогнозу на основі творчої співпраці в обмежений часовий період (наприклад, метод «Мозковий штурм», методи експертного оцінювання: метод комісій, метод Дельфі, метод аналізу публікацій тощо).

У дослідженні проблеми методів і засобів прогнозування загальної середньої освіти було визначено й обґрунтовано такі умови їх застосування, як:

- науково-методичні умови застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти: 1) дотримання принципів прогнозування розвитку ЗСО (які розкрито Онищук Л.А. в Концепції прогнозування розвитку ЗСО); 2) комплексний підхід до вибору та застосування методів прогнозування розвитку ЗСО; 3) системний підхід до застосування методів і засобів прогнозування розвитку ЗСО; 4) діяльнісний підхід до застосування методів і засобів прогнозування розвитку ЗСО; 5) науково-методичний супровід застосування методів і засобів на етапах процесу прогнозування;

- організаційно-педагогічні умови застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти, що передбачають: 1) організацію застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти (наявність замовлення прогнозів щодо розвитку загальної середньої освіти, розроблення програми дослідження, визначення критеріїв відбору, форм надання інформації про об'єкт дослідження та результатів прогностичної діяльності, забезпечення моніторингу якості процесу прогнозування тощо), 2) підготовку педагогічних працівників до участі в процесі прогнозування як суб'єктів, так і респондентів (впровадження елективного курсу в закладах післядипломної педагогічної та закладах вищої педагогічної освіти й проведення науково-практичних заходів у закладах загальної середньої освіти з метою мотивації педагогічних працівників до участі в процесі прогнозування).

У цьому контексті йдеться про необхідність науково-методичного забезпечення і фахову організацію процесу прогнозування розвитку загальної середньої освіти та підготовку педагогічних працівників до прогностичної діяльності, зокрема вибору й застосування ними методів і засобів прогнозування розвитку освітніх об'єктів загальної середньої освіти на таких рівнях, як: вчитель (застосування прогностичного інструментарію для прогнозування освітнього процесу, формування освітнього середовища; розвитку, навчання і виховання учнів (учнівського колективу); перспективного планування навчального предмету і конструктивного планування уроку); керівники закладів загальної середньої освіти (для визначення рівня розвитку школи та розроблення й обґрунтування сценаріїв розвитку закладу в перспективі на 5 - 10 років; органи управління освітою району (міста) (для перспективного планування та розроблення концепцій, сценаріїв, прогностичних моделей розвитку системи освіти району на перспективу 5, 10, 20 років).

3.6. Методологічний інструментарій прогнозування розвитку загальної середньої освіти

Критерії та показники прогнозування розвитку загальної середньої освіти. До основних груп показників оцінки якості/результативності освітньої

діяльності закладів загальної середньої освіти необхідно віднести:

– *загальний критерій оцінки якості освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, щодо відкритості та доступності інформації про заклади;*

– *загальний критерій оцінки якості освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, щодо комфортності умов, в яких здійснюється освітня діяльність;*

– *загальний критерій оцінки якості освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, щодо доброзичливості, ввічливості та компетентності педагогічних працівників;*

– *загальний критерій оцінки якості освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, щодо задоволеності якістю освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.*

Існує необхідність удосконалення системи критеріїв/показників оцінювання роботи загальних закладів середньої освіти в Україні, а також педагогічних працівників: керівників/вчителів та заступників керівників закладів освіти. Особлива увага приділена критерію готовності педагогічних працівників до здійснення моніторингових досліджень.

З метою визначення мотивів готовності керівників шкіл до здійснення моніторингу якості освітньої діяльності загальних закладів освіти в Україні у ході емпіричного дослідження була застосована низка методів, спрямованих на з'ясування/виокремлення думок і поглядів вчителів/директорів шкіл щодо створення Єдиної системи показників/критеріїв оцінювання якості освітньої діяльності в Україні. З цією метою було складено опитувальник, та проведено опитування з запропонованих блоків запитань. Результати опитування вчителів/керівників та заступників закладів загальної середньої освіти були оприлюднені у фахових виданнях: статтях, матеріалах конференцій, описані та представлені у відповідних розділах планових рукописів (монографії та посібника).

Методика визначення впливу міжнародних чинників на розвиток системи загальної середньої освіти України (розроблена на основі методу анкетного опитування). Орієнтуючись на наукові пошуки українських і зарубіжних учених щодо прогнозування розвитку освітніх, соціальних, економічних та інших систем у контексті євроінтеграційних процесів, спираючись на результати розвідок із прогнозування розвитку загальної середньої освіти України, ми виділили групи міжнародних чинників розвитку загальної середньої освіти в Україні, а саме: політичні, економічні, інституціональні, галузеві, соціально-психологічні, етичні, демографічні, екологічні.

З метою одержання експертної думки освітян щодо впливу цих чинників на розвиток системи загальної середньої освіти в Україні, визначення їхньої оцінки рівня цього впливу задля створення прогнозних моделей розвитку цієї системи нами була розроблена *методика експертного опитування щодо визначення впливу міжнародних чинників на розвиток системи загальної*

середньої освіти в Україні та проведено пілотне дослідження на базі закладу загальної середньої освіти м. Києва.

У підготовці й проведенні експертного опитування ми поклались на алгоритм експертного опитування, розроблений О.О. Прохоренком, що передбачає реалізацію шести послідовних етапів, а саме: підготовчого, організаційного, збирання експертної інформації, опрацювання й аналізу експертної інформації та підсумкового.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає нам змогу констатувати, що педагогічні працівники усвідомлюють вплив економічних, політичних, соціально-психологічних та етичних міжнародних чинників розвитку загальної середньої освіти, як такі, що знаходяться в зоні найближчого впливу. При цьому галузеві чинники не усвідомлюються, не зважаючи на здійснення реформ, а демографічні та екологічні не переживаються експертами, як впливові взагалі. Освітнями частково реалізуються програми міжнародної співпраці та інституціонального партнерства, проте ресурси міжнародних фінансових програм і проектів не використовуються, або ж використовуються на мінімальному рівні.

Результати дослідження дали змогу запропонувати ряд *прогностичних заходів* (формування сценаріїв розвитку закладу на основі конкретних показників), *планувальних заходів* (розробка програм, планів, формування пріоритетних напрямів діяльності, зокрема створення робочих груп з пошуку грантів та написання програм академічних та культурних обмінів, пошуку партнерських шкіл тощо), *інформаційних заходів* (створення інформаційного центру щодо міжнародних обмінів, літніх таборів, мовних курсів, міжнародних проектів тощо, що відбуваються як в Україні, так і за її межами) та *мотиваційних заходів* (формування стимулів щодо розширення сфери діяльності вчителів, батьків, адміністрацій щодо міжнародної діяльності та співпраці, що зможе покращити показники якості освіти закладу в цілому).

Методика експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України. Визначення компонентного складу прогнозного фону, створення моделі розвитку загальної середньої освіти дає змогу перейти до розроблення та обґрунтування методики експертного опитування щодо визначення впливу комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України.

Методика експертного опитування щодо визначення впливу комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України – це упорядкована сукупність дослідницьких процедур, прийомів, методів і засобів дослідження, цільовідповідне застосування яких створює можливість для отримання даних, необхідних для розроблення прогнозів розвитку загальної середньої освіти України.

Методика дає змогу отримати, проаналізувати та квантифікувати (кількісно виразити якісні показники) результати експертного опитування щодо

визначення впливу зовнішніх (політичні, правові, культурні, природно-кліматичні, соціально-демографічні, соціально-психологічні) та внутрішніх (організаційно-управлінських, науково-методичних, освітньо-технологічних, ресурсних, соціально-психологічних, культурологічних) чинників на розвиток загальної середньої освіти.

Методика передбачає реалізацію шести послідовних етапів, а саме: *підготовчого* (складання програми дослідження, уточнення його методологічних характеристик, удосконалення інструментарію дослідження, основу якого складає бланк експертного опитування); *організаційного* (підбір експертів, отримання згоди щодо надання ними експертної інформації); *збирання експертної інформації* (проведення експертного опитування, отримання емпіричних даних); *опрацювання й аналізу експертної інформації* (узагальнення, квантифікування емпіричних даних, формулювання висновків за результатами проведеного дослідження); *підсумкового* (оформлення й представлення результатів експертного опитування).

Далі цикл етапів може повторюватися. Подальше багаторазове застосування методики дає дослідникам змогу накопичувати масив необхідної прогностичної інформації щодо впливу комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України, виділяти відповідні тенденції. Методика виконує декілька важливих функцій: організаційну (організація збору й опрацювання даних про вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти), діагностичну, оцінну, інформаційну.

Методика експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України. Однією з важливих особливостей розвитку системи загальної середньої освіти України є недостатня увага населення до впливу на цей процес соціально-економічних чинників, причини якої криються в психологічному (соціально-психологічному) вимірі. Хоча економічний вплив на якість і динаміку розвитку загальної середньої освіти не викликає сумнівів як у дослідників і експертів, так і в більшості населення нашої держави, однак така ж його більшість не схильна розглядати освітню діяльність як таку, що ґрунтується на економічних і соціально-економічних процесах, результати якої (людські якості, знання, компетентності) мають корелювати з потребами економіки. Населенню України все ще складно розглядати себе в статусі користувачів освітніх послуг, а педагогічних працівників – як тих, хто надає ці послуги. Для багатьох громадян України, освіта пов'язана не з економікою, а з культурними явищами, традиціями. З одного боку, таке консервативне бачення освіти зберегло її в період економічної кризи. З іншого боку, така позиція ускладнює ефективне застосування освітніх механізмів для успішного розв'язання як життєвих завдань окремого користувача освітніх послуг, так і завдань економічного й соціального розвитку нашої держави.

Результативне прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти неможливе без урахування впливу соціально-економічних чинників соціально-економічний розвиток України, розвиток людського капіталу, доходи населення, поширення економічних інновацій та ринкових відносин, розвиток інфраструктури, урбанізація та ін.).

Розроблення та обґрунтування, упровадження методики експертного опитування щодо визначення впливу означених соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України дає змогу чіткіше відобразити дані прогнозного фону означеного розвитку, отже, розробити надійніші прогнози.

Методика складається з чотирьох етапів (підготовчо-організаційного, діагностувального, аналітико-узагальнювального, підсумкового). Упродовж підготовчо-організаційного етапу відбувається розроблення програми дослідження й організація її здійснення. Діагностувальний етап передбачає збір емпіричних даних, що здійснюється за допомогою експертного опитування. У ході аналітико-узагальнювального етапу відбувається аналіз, статистичне оброблення та узагальнення результатів експертного опитування. Упродовж підсумкового етапу здійснюється оформлення та оприлюднення результатів експертного опитування, застосування їх для встановлення відповідних показників прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти.

Модель і методика визначення прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти. Успішне функціонування і розвиток сучасного конкурентоспроможного закладу загальної середньої освіти в умовах його автономізації та громадсько-державного управління ним, запиту на впровадження педагогіки соціального партнерства передбачає розроблення його педагогічним колективом низки управлінських і методичних документів, що визначатимуть його діяльність у середньо- і довгостроковій перспективі. Серед цих документів необхідно виділити концепцію та програму розвитку школи, її освітню програму, що корелюватимуть із моделлю розвитку закладу освіти, котра схематично зображуватиме головні ідеї та цілі, викладені в цих документах. Ці розробки можна створити за допомогою традиційних методів цілепокладання, планування діяльності закладу загальної середньої освіти. Однак постає питання ефективності таких планів, можливості забезпечення за їх допомогою екстенсивного, інноваційного розвитку закладу освіти в умовах змін вітчизняного освітнього простору, соціально-економічних змін, процесу євроінтеграції України. Отже, постає необхідність пошуку/розроблення та застосування новітніх засобів, одними з найперспективніших серед яких, на нашу думку, є методики освітньо-педагогічного прогнозування розвитку школи.

Освітньо-педагогічне прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти передбачає розроблення освітніх прогнозів розвитку школи з урахуванням (на основі) прогнозів розвитку соціальної системи, з якою вона

інтегрована. Тобто з урахуванням прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти (за І.В. Бестужевим-Ладою, це сукупність умов і чинників, зовнішніх щодо об'єкта прогнозування, однак істотних для завдань прогнозу).

До чинників прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти можна віднести як стандартні (науково-технічні, демографічні, економічні, соціологічні, соціокультурні, організаційно-політичні, міжнародні), що виділені І.В. Бестужевим-Ладою, так і низку специфічних чинників. Крізь ці специфічні чинники проходить й переломлюватиметься, з ними взаємодіятиме вплив деяких із наведених вище стандартних груп чинників, перш ніж безпосередньо чи опосередковано позначитися на розвитку школи. До специфічних чинників прогнозного фону розвитку школи можна, на нашу думку, віднести чинники, що породжує вся система загальної середньої освіти, регіон і певна громада.

Методика визначення прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти є інструментом прогностичної діяльності (передбачає застосування сукупності послідовних процедур і прийомів), що застосовується для визначення й вимірювання впливу зазначених вище стандартних і специфічних зовнішніх чинників на розвиток закладу системи загальної середньої освіти. Методика охоплюватиме декілька послідовних етапів, тотожних тим, що виділено О.О. Прохоренком для методики експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України.

Варто відзначити, що названу методику необхідно розглядатися як складник прогностичної моделі розвитку закладу загальної середньої освіти. Прогностична модель розвитку закладу загальної середньої освіти є інструментом розроблення прогнозних сценаріїв його розвитку. Структура цієї моделі охоплює декілька складників, а саме: прогнозу інформацію про стан закладу загальної середньої освіти, методики її збирання й опрацювання; цілі (спрямованість) розвитку закладу загальної середньої освіти, встановлені концепцією (програмою) розвитку школи; прогнозу інформацію про внутрішні (профільні) й зовнішні (фонові) чинники, що впливають на розвиток закладу та методики її збирання і й опрацювання (однією з яких є презентована методика визначення прогнозного фону закладу загальної середньої освіти); прогнозні сценарії розвитку системи загальної середньої освіти, як результат якісного пошукового аналізу, що здійснюється за допомогою прогнозованої інформації, зазначеної вище.

4. Висновки

У процесі виконання фундаментального дослідження науковими співробітниками відділу одержано заплановані наукові результати, а саме:

визначено стан розв'язання проблеми дослідження в українській і зарубіжній педагогічній теорії і практиці; *уточнено* поняттєво-категоріальний апарат дослідження; *виявлено й проаналізовано* прогностичні моделі розвитку загальної середньої освіти, розроблені в незалежній Україні, які зафіксовано в правових документах, аналіз яких здійснено за такими показниками: тип, період дії, деталізованість, урахування прогностичного фону, результати реалізації (подальші рішення, зміни в системі загальної середньої освіти);

обґрунтовано теоретико-методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти: методологічні підходи, принципи прогнозування (об'єктивності, пізнання, детермінізму, розвитку, історизму, єдності теорії і практики, дослідницької доказовості, понятійно-термінологічної однозначності і точності, цілісності та системності, безперервності прогнозування, варіативності, дослідно-експериментальної верифікації), теоретичні положення щодо прогнозування розвитку загальної середньої освіти; дидактичні засади прогнозування розвитку початкової загальної освіти, а саме: наукові підходи (особистісний, діяльнісний, середовищний, культурологічний, аксіологічний, системний і синергетичний); принципи (гуманізації, розвитку, різноманіття, надмірності, єдності, які найповніше відображають результат конкретизації наукових підходів); джерела педагогічного прогнозування розвитку початкової загальної освіти (чинники цілеспрямованих змін у початковій освіті, стан освітньої практики, прогнозовані потреби розвитку початкової освіти); стан прогнозування розвитку початкової освіти в системі внутрішньошкільної методичної роботи (на основі вивчення планів методичної роботи закладів освіти, планів самоосвіти вчителя, аналізу актуальності загальношкільної науково-методичної проблеми, взаємозв'язку з нею тем самоосвіти вчителів);

розроблено Концепцію прогнозування розвитку загальної середньої освіти, в якій обґрунтовано актуальність, подано визначення основних термінів і понять, вихідних даних, обґрунтовано принципи прогнозування розвитку загальної середньої освіти, виділено та обґрунтовано основні характеристики (загальні положення) процесу прогнозування розвитку означеного об'єкта, способи педагогічного прогнозування, доведено відповідність методологічного та інструментального апарату прогнозування розвитку загальної середньої освіти стратегічним завданням щодо її реформування. У Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти визначено основну мету й завдання розроблення педагогічних прогнозів, їхні типи, функції, передумови та вимоги до розроблення;

розроблено та обґрунтовано теоретичну модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти, яка відображає статичні (компонентний склад: суб'єктний, об'єктний, нормативно-цільовий, процесуальний, інструментальний, ресурсний, результативний) та динамічні (послідовність етапів – алгоритм) характеристики означеної діяльності; з урахуванням означеної вище моделі розроблено модель прогнозування розвитку закладу

загальної середньої освіти, яка складається з шести компонентів, а саме: організаційно-управлінського, цільового, процесуально-діяльнісного, методичного, ресурсного й результативного; цикл прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу, представлений у моделі, складається з таких етапів: програмного, аналітико-діагностувального, прогнозного фону, базової моделі, пошукового прогнозу, нормативного прогнозу, верифікації, обговорення, результативного, коригувального, знову програмного (повторення циклу);

визначено та обґрунтовано, описано компонентний склад та особливості прогнозного фону розвитку системи загальної середньої освіти (внутрішні (організаційно-управлінські, науково-методичні, освітньо-технологічні, ресурсні, соціально-психологічні, культурологічні), зовнішні (політичні, правові, культурні, природнокліматичні, соціально-демографічні, соціально-психологічні) та міжнародні (політичні, правові, демографічні, галузеві, інституціональні, економічні; соціально-психологічні та етичні) чинники та умови розвитку системи загальної середньої освіти; *охарактеризовано* вплив цих чинників на розвиток системи загальної середньої освіти України;

визначено й обґрунтовано основні групи критеріїв і показників розвитку загальної середньої освіти в умовах реформування змісту і структури навчання, які характеризують якість освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти, а саме: комфортності участі в освітньому процесі; доброзичливості, ввічливості та компетентності педагогічних працівників; задоволеності здобувачів освітніх послуг якістю освітньої діяльності закладів освіти; методи і засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти (на основі аналізу класифікацій методів і засобів прогнозування, що застосовуються в різних галузях знань), а саме: класичні методи (аналіз, класифікація і систематизація, спостереження, експеримент); загальні методи прогнозування (екстраполяція, метод експертної оцінки); засоби прогнозування: організаційні (заходи та режимні моменти процесу прогнозування розвитку загальної середньої освіти), *інформаційно-комунікаційні* (електронні бази даних), матеріально-технічні (науково-методична, довідкова література, технічні прилади та обладнання), комунікативні (комунікативні прийоми і техніки спілкування та взаємодії); умови застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти, а саме: організаційно-педагогічні (визначення стратегічних і конструктивних цілей і завдань, розроблення програми прогнозування; створення групи науково-педагогічних співробітників; плану взаємодії учасників означеного процесу; підготовка суб'єктів прогнозування до застосування його методів і засобів; інформаційне забезпечення процесу прогнозування; моніторинг якості результатів; науково-методичні умови: дотримання принципів прогнозування розвитку загальної середньої освіти; застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти; забезпечення науково-методичного супроводу етапів прогнозування;

застосування методів наукового дослідження в прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти; комплексний підхід до вибору об'єктів, методів і засобів прогнозування;

розроблено й оприлюднено прогностичну модель розвитку системи загальної середньої освіти (побудована на основі пошукового аналізу якісних фонових і профільних характеристик цього об'єкта прогнозування; максимальні, мінімальні та найвірогідніші значення цих якісних характеристик конкретизовано у вигляді чотирьох прогностичних сценаріїв розвитку системи загальної середньої освіти України (оптимістичного, реалістичного з позитивними профільними показниками, реалістичного з позитивними фоновими показниками, песимістичного); коротко- й середньострокові прогнози розвитку загальної середньої освіти, що враховують правові, кадрові, фінансові, науково-методичні, освітні, соціальні аспекти цього процесу; емпіричний прогноз розвитку Нової української школи, одержаний шляхом використання методу екстраполяції поточної інформації, знань про минуле й теперішнє;

розроблено та обґрунтовано методологічний інструментарій розроблення коротко-, середньострокових прогнозів розвитку загальної середньої освіти, а саме: прогностичну модель розвитку початкової загальної освіти, структурними компонентами якої є: мета, визначення якої ґрунтується на виокремленні проблемного поля; завдання і принципи початкової загальної освіти спрямовані на реалізацію мети; підходи до структурування змісту початкової загальної освіти та організації навчально-виховного процесу в початковій школі; очікувані результати і механізми їх виявлення, а також умови упровадження моделі; методика визначення впливу міжнародних чинників на розвиток системи загальної середньої освіти України (розроблена на основі методу анкетного опитування); методика експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України, що дає змогу отримати, проаналізувати та квантифікувати результати експертного опитування щодо визначення впливу цих чинників; методика експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України (соціально-економічний розвиток України, розвиток людського капіталу, доходи населення, поширення економічних інновацій і ринкових відносин, розвиток інфраструктури, урбанізація тощо); математичну модель прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (сукупність показників, індикаторів та математичний інструментарій вимірювання); модель прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти (відображує вплив на розвиток закладу освіти сукупності взаємопов'язаних політико-правових, науково-технічних, демографічних, економічних, соціально-економічних, соціально-психологічних, соціокультурних, освітніх чинників і умов); методика визначення прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти

(виділено суб'єктів її реалізації, об'єкт, завдання, засоби, умови та ресурси, процес, очікувані результати; процес реалізації методики передбачає чотири послідовні етапи, а саме: організаційний, збирання прогнозної інформації, опрацювання прогнозної інформації, підсумковий; функціональне призначення методики полягає в здійсненні інформаційної, організаційної, мотиваційної, просвітницької функцій);

розроблено та обґрунтовано методичні рекомендації щодо застосування методологічного інструментарію розроблення коротко-, середньострокових прогнозів розвитку загальної середньої освіти, а саме: методичні рекомендації щодо застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, в яких враховано її компонентний склад, і функціональне призначення; методичні рекомендації щодо впровадження прогностичної моделі розвитку початкової загальної освіти в освітню практику; методичні рекомендації щодо застосування обґрунтованих критеріїв і показників у процесі прогнозування розвитку загальної середньої освіти; методичні рекомендації щодо застосування методики експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України; методичні рекомендації щодо застосування методики експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України; методичні рекомендації щодо застосування прогнозної інформації в процесі розроблення інноваційних педагогічних проєктів. У цих методичних рекомендаціях ураховано нормативно-правові, теоретико-методичні, кадрові, організаційні, ресурсні аспекти процесу застосування методологічного інструментарію розроблення коротко-, середньострокових прогнозів розвитку загальної середньої освіти;

розроблено програму підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти, реалізація якої забезпечує надання науково-методичної допомоги суб'єктам освітньої діяльності в процесі опрацювання теорії і методології педагогічної прогностики; підготовку суб'єктів освітньої діяльності до розроблення прогнозів; освоєння інноваційних практик управління розвитком закладу освіти, орієнтованих на включення методологічного інструментарію педагогічної прогностики в систему стратегічного й оперативного планування закладу освіти; програму підготовки педагогічних працівників до застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої освіти; методику підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти (сукупність взаємопов'язаних організаційних форм, методів і засобів, які послідовно реалізуються в ході підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування означеної моделі), що передбачає п'ять послідовних етапів: організаційно-діагностувальний, інформаційно-мотиваційний, реалізаційний, контроль-коригувальний, підсумковий (оцінювально-результативний);

організовано й проведено констатувальний експеримент із проблеми дослідження, результати якого дали змогу виявити стан готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти, обґрунтувати доцільність та окреслити пріоритетні напрями теоретичної й методичної підготовки цих суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування цього процесу;

експериментально перевірено ефективність прогностичної моделі розвитку початкової загальної освіти (проведено зрізи за розробленою методикою формульованого експерименту; одержані результати дають підстави стверджувати, що модель є ефективною, а саме: психологічна комфортність учнів експериментальних класів складає 99,029%, позитивна мотивація навчання становить 84,851%, відсутність негативної динаміки стану здоров'я спостерігалась у 94,174% учнів, якість навчання становить – 88%) та навчально-методичного забезпечення впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти в системі внутрішньошкільної методичної роботи; результати експериментальної перевірки цих наукових результатів засвідчують їх ефективність;

експериментально апробовано критерії і показники розвитку загальної середньої освіти в умовах реформування її змісту і структури навчання; положення Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти; теоретичну модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти; методологічний інструментарій розроблення коротко-, середньострокових прогнозів розвитку загальної середньої освіти (методику експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України; методику експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України; модель прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти; методику визначення прогнозного фону розвитку закладу загальної середньої освіти); план і програму циклічного семінару «Теоретичні і методологічні засади підготовки суб'єктів освітньої діяльності до розроблення прогнозів», методику підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Експериментальна апробація означеного методологічного інструментарію, положень Концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти, теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти, плану й програми циклічного семінару, методики підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти в експериментальних закладах загальної середньої освіти підтвердила їхню практичну придатність, результативність, ефективність;

підготовлено до друку наукову продукцію за планом дослідження (рукопис концепції «Концепція прогнозування розвитку системи загальної середньої

освіти» (2,0 др. арк., Л.А. Онищук), рукопис монографії «Прогнозування розвитку загальної середньої освіти: теорія і методологія» (15,0 др. арк.), практичного посібника «Педагогічне прогнозування розвитку загальної середньої освіти» (10,0 др. арк.); підготовлено рукопис заключного наукового звіту про виконання дослідження (2,0 др. арк.), опубліковано 40 наукових статей та 42 тез доповідей, в яких розглядаються питання теорії, методології та практики прогнозування розвитку загальної середньої освіти;

узагальнено та оформлено результати науково-дослідної роботи відділу у вигляді заключного наукового звіту (2,0 др. арк.);

організовано впровадження результатів дослідження в освітню практику експериментальних закладів системи загальної середньої освіти відповідно до розробленого плану впровадження й моніторингу впровадження цих результатів.

5. Рекомендації

розробити Національну програму прогнозування розвитку загальної середньої освіти, створити та впровадити механізм її реалізації – Державну інформаційну систему прогнозування розвитку загальної середньої освіти на основі розробленої теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти;

організувати та провести дослідження найважливіших аспектів розвитку системи загальної середньої освіти прогностичного характеру (наприклад, розвитку змісту загальної середньої освіти; її організаційно-методичного, кадрового забезпечення тощо), що сприятиме її оптимальному реформуванню;

рекомендувати закладам загальної середньої освіти застосовувати наукові результати дослідження в процесі створення концептуальних управлінських документів шкіл (концепцій і програм їхнього розвитку, авторських освітніх програм тощо);

запровадити вивчення навчальних дисциплін, спрямованих на підготовку майбутніх вчителів до прогнозування розвитку загальної середньої освіти на освітньо-кваліфікаційному рівні магістра, в процесі післядипломної педагогічної освіти вчителів;

за результатами фундаментального дослідження «Прогнозування розвитку загальної середньої освіти як рівневої системи» рекомендовано проведення прикладного дослідження процесу проектування освітнього середовища гімназії (закладу загальної середньої освіти або структурного підрозділу іншого закладу освіти, що забезпечує базову середню освіту).

6. Публікації за результатами дослідження

КОНЦЕПЦІЇ

1. Онищук Л. А. Концепція прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Київ, 2016. 36 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707248/> (дата звернення 09.01.2019).

СТАТТІ

СТАТТІ У НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗ

1. Mezentseva O. New Ukrainian School and Waldorf Education. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4 (16). С. 69–76. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713035/> (дата звернення 09.01.2019).

2. Puzikov D. Prognostic Model of the Ukraine System of General Secondary Education Development: Forecasting Scenarios of the Development. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4 (16). С. 45–53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712987/> (дата звернення 09.01.2019).

3. Горащ К. В. Зміст програми елективного курсу «Методи і засоби прогнозування розвитку загальної середньої освіти». *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 118–133. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713369/> (дата звернення 09.01.2019).

4. Горащ К. В. Комплексний підхід до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4 (12). С. 52–59. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710680/> (дата звернення 09.01.2019).

5. Горащ К. В. Психологічна структура прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4 (8). С. 94–99. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707532/> (дата звернення 09.01.2019).

6. Люлькова Ю. М. Методика експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України в змісті посібника з педагогічного прогнозування для вчителів. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 228–243. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713361/> (дата звернення 09.01.2019).

7. Мезенцева О. І. Міжнародні чинники розвитку загальної середньої освіти в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4 (12). С. 54–62. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710922/> (дата звернення 09.01.2019).

8. Мушка О. В. Прогностичні моделі розвитку загальної середньої освіти, розроблені в незалежній Україні, в змісті посібника з педагогічного прогнозування для вчителя. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 271–282. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713362/> (дата звернення 09.01.2019).

9. Онищук Л. А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку

особистості. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 3 (11). С. 102–108. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709611/> (дата звернення 09.01.2019).

10.Онищук Л. А. Нова українська школа: реалії і перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1 (13). С. 47–54. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710900/> (дата звернення 09.01.2019).

11.Онищук Л. А. Прогнозування соціального замовлення на загальну середню освіту. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України*. Ч. 1. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 25 (2–2018). С. 121–125. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712941/> (дата звернення 09.01.2019).

12.Онищук Л. А. Теоретико-методологічні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 138–144. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712971/> (дата звернення 09.01.2019).

13.Прохоренко О. О. Навчально-методична література як засіб підготовки педагогічних працівників до визначення прогнозного фону розвитку загальної середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 237–357. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713363/> (дата звернення 09.01.2019).

14.Прохоренко О. О. Чинники розвитку загальної середньої освіти: класифікація і характеристика. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3 (15). С. 75–83. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712885/> (дата звернення 09.01.2019).

15.Пузіков Д. О. Електронний посібник як засіб підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 20. С. 339–350. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710853/> (дата звернення 09.01.2019).

16.Пузіков Д. О. Емпіричне дослідження стану готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України*. Ч. 1. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 25 (2–2018). С. 161–166. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712940/> (дата звернення 09.01.2019).

17.Пузіков Д. О. Методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2 (14). С. 75–82. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712886/> (дата звернення 09.01.2019).

18.Пузіков Д. О. Модель прогнозування підручника для Нової української школи: дидактичний аспект. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2017. Вип. 19. С. 274–284. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709609/> (дата звернення 09.01.2019).

19.Пузіков Д. О. Модель прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу в системі внутрішньошкільної методичної роботи. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4 (8). С. 86–93. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709407/> (дата звернення 09.01.2019).

20. Пузіков Д. О. Навчально-методична література як засіб формування прогностичної компетентності сучасного вчителя. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 358–371. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713364/> (дата звернення 09.01.2019).

21. Пузіков Д. О. Прогнозування розвитку загальної середньої освіти: рівень учителя. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3 (15). С. 67–74. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712863/> (дата звернення 09.01.2019).

22. Пузіков Д. О. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4 (12). С. 128–137. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712973/> (дата звернення 09.01.2019).

23. Цимбалару А. Д. Модернізація підручників і навчальних посібників для початкової школи на засадах дитиноцентризму. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 412–22. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713365/> (дата звернення 09.01.2019).

24. Цимбалару А. Д. Освітня програма як інноваційний ресурс розвитку початкової освіти. *Український педагогічний журнал*. № 3 (15). 2018. С. 83–91. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713023/> (дата звернення 09.01.2019).

СТАТТІ У НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ

1. Гораш К. В. Прогнозування інноваційного розвитку загальної середньої освіти: діяльнісний аспект. *Рідна школа*. 2016. № 7 (1039). С. 21–25. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707560/> (дата звернення 09.01.2019).

2. Онищук Л. А. Системне пізнання проблеми прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2016. №1 (30). С. 40–46. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713538/> (дата звернення 15.01.2019).

3. Онищук Л. А. Теоретико-методологічні засади конструювання та реалізації змісту освіти. *Освіта дорослих: теорія, перспективи, досвід*. Київ-Ніжин, 2016. Вип. 1 (12). С. 45–53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713563/> (дата звернення 15.01.2019).

4. Пузіков Д. О. Прогностична модель конструювання компетентнісного орієнтованого змісту навчання в старшій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2016. № 2 (4). С. 63–69. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709608/> (дата звернення 09.01.2019).

НАУКОВІ СТАТТІ У ВИДАННЯХ УКРАЇНИ

1. Гораш К. В. Структурні складові технології комплексного оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Університету менеджменту освіти НАПН України. Серія «Педагогіка»*. Київ, 2016. Вип. 1. С. 1–16. <http://lib.iitta.gov.ua/713559/> (дата звернення 16.01.2019).

2. Топузов О. М., Пузіков Д. О. Development of content of general secondary

education: analysis of forecast background. *Education: Modern Discourses*. 2018. № 1. С. 142–150. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713125/> (дата звернення 09.01.2019).

3. Пузіков Д. О. Теоретичні засади та інструментарій оцінювання інноваційного розвитку закладу загальної середньої освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка*. Київ, 2018. Вип. 7 (76). С. 35–91. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713631/> (дата звернення 17.01.2019).

4. Цимбалару А. Д. Всеукраїнський експеримент як невід’ємний складник прогресивних змін в системі початкової освіти. *Початкова школа*. 2017. № 6. С. 1–4. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709481/> (дата звернення 09.01.2019).

5. Цимбалару А. Д. Дидактичні засади розвитку початкової освіти: варіативність програмного забезпечення. *Початкова школа*. № 7. 2018. С. 51–54. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709640/> (дата звернення 09.01.2019).

6. Цимбалару А. Д., Пархоменко Н. Є. Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 класів: методичний коментар. *Початкова школа*. 2017. № 12. С. 12–15. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709482/> (дата звернення 09.01.2019).

НАУКОВІ СТАТТІ У ЗАРУБІЖНИХ ВИДАННЯХ

1. Klymchuk I. The study of criterion-level approach to the formation of economic competences in senior pupils. *Evreka: Social and Humanities*. 2016. № 4. P. 38–46. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713570/> (дата звернення 15.01.2019).

2. Klymchuk I. Study of indicators and criteria for evaluating the effectiveness and prognostication of educational activities of general educational institutions. *Evreka: Social and humanities*. 2017. № 5. P. 3–10. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713575/> (дата звернення 17.01.2019).

3. Климчук І. Дослідження критеріїв та показників розвитку загальної середньої освіти в Україні. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2016. № 10 (6). С. 19–26. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713577/> (дата звернення 18.01.2019).

4. Климчук І. Дослідження показників якості/результативності освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти в Україні. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2018. № 5(25). С. 27–31. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713581/> (дата звернення 15.01.2019).

5. Пархоменко Н. Е. Вербальная оценка как мотиватор личностного развития первоклассников. *Национальный образовательный портал для дошкольного, общего среднего и специального образования Научно-методического учреждения «Национальный институт образования» Министерства образования Республики Беларусь*. URL: <http://adu.by/ru/glavnaya-stranitsa/1129-verbalnaya-otsenka-kak-motivator-lichnostnogo-razvitiya-pervoklassnikov.html>.

6. **Цимбалару А.Д.** Развитие системы начального образования: реалии и перспективы. *Национальный образовательный портал для дошкольного, общего*

среднего и специального образования Научно-методического учреждения «Национальный институт образования» Министерства образования Республики Беларусь. Минск, 2017. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709480/> (дата звернення 09.01.2019).

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ

1. Люлькава О. М. Соціально-економічні умови й чинники в структурі прогнозного фону розвитку системи загальної середньої освіти. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії: методичний посібник*. Київ, 2018. С. 49–52.

2. Мушка О. В. Пріоритетні напрями розвитку системи загальної середньої освіти України. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії: методичний посібник*. К., 2018. С. 40–42.

3. Онишук Л. А. Розвиток прогностичних умінь учителя в системі внутрішньошкільної методичної роботи. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії: методичний посібник*. Київ, 2018. С. 37–39. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713579/> (дата звернення 15.01.2019).

4. Прохоренко О. О. Прогнозний фон розвитку системи загальної середньої освіти: поняття і структура. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії методичний посібник*. Київ, 2018. С. 42–43.

5. Пузіков Д. О. Урахування прогнозного фону в процесі створення прогнозних сценаріїв розвитку закладів системи загальної середньої освіти України. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії: методичний посібник*. Київ, 2018. С. 44–49.

ТЕЗИ

1. Гораш К. В. Зміст програми підготовки педагогічних працівників до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р. Київ, 2017. С. 45. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709627/> (дата звернення 09.01.2019).

2. Гораш К. В. Метод моделювання в прогнозуванні розвитку інноваційних процесів у системі загальної середньої освіти. *Прогнозування розвитку педагогічної інноватики: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 24 жовтня 2016 року*. Київ, 2016. С. 5–7. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713750/> (дата звернення 22.01.2019).

3. Гораш К. В. Науково-методичні та організаційно-педагогічні умови застосування методів і засобів прогнозування розвитку загальної середньої

освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 40–41. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713370/> (дата звернення 09.01.2019).

4. Гораш К. В. Обґрунтування прогностичного моделювання розвитку системи загальної середньої освіти. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 січня 2016 р.)*. Львів, 2016. С. 71–73. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713748/> (дата звернення 22.01.2019).

5. Гораш К. В. Обґрунтування системи методів прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати НДР Інституту педагогіки за 2016 р.* Київ, 2016. С. 65–66. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713607/> (дата звернення 16.01.2019).

6. Гораш К. В. Передумови створення системи методів прогнозування інноваційного розвитку загальної середньої освіти. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних і педагогічних наук: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної наукової конференції (м. Львів, 24-25 березня 2017 р.)*. Львів, 2017. С. 73–77. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713753/> (дата звернення 22.01.2019).

7. Гораш К. В. Перспективні напрямки розвитку підручників в Україні: прогностичний аспект. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми сучасного підручника» (м. Мінськ, 18–19 травня 2018 р.)*. Мінськ – Київ, 2018. С. 29–33. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710844/> (дата звернення 09.01.2019).

8. Климчук І. О. Вивчення показників та критеріїв оцінки результативності прогнозування діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. *Фундаментальні та прикладні дослідження у сучасній науці: Збірка наукових праць V наукової конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження у сучасній науці» (м. Харків, 30-31 жовтня 2017 року)*. Харків, 2017. С 31–32.

9. Климчук І. О. Дослідження показників та критеріїв прогнозування розвитку загальної середньої освіти в Україні. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 46. <http://lib.iitta.gov.ua/709628/> (дата звернення 09.01.2019).

10. Климчук І. О. Критерії і показники прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 66–67. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709616/> (дата звернення 09.01.2019).

11. Климчук І. О. Критерії та показники розвитку закладу загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 42–43. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713311/> (дата звернення 09.01.2019).

12.Климчук І. О. Показники та критерії прогнозування розвитку загальної середньої освіти в Україні. *Прогнозування розвитку педагогічної інноватики : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 24 жовтня 2016 року*. Київ, 2016. С. 23–24. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713633/> (дата звернення 09.01.2019).

13.Люлькова Ю. М. Методика експертного опитування щодо визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток системи загальної середньої освіти України. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 49. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709629/> (дата звернення 09.01.2019).

14.Люлькова Ю. М. Методика визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток загальної середньої освіти України. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 45–46. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713268/> (дата звернення 09.01.2019).

15.Мезенцева О. І. Методика визначення впливу міжнародних чинників на розвиток системи загальної середньої освіти в Україні. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 46–47. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713313/> (дата звернення 09.01.2019).

16.Мезенцева О. І. Міжнародні чинники розвитку загальної середньої освіти в Україні. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 50. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709630/> (дата звернення 09.01.2019).

17.Мушка О. В. Аналіз прогностичних моделей розвитку загальної середньої освіти, розроблених у незалежній Україні. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 47. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709633/> (дата звернення 09.01.2019).

18.Мушка О. В. Методичні рекомендації щодо організації застосування прогностичної моделі розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 43–44. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713266/> (дата звернення 09.01.2019).

19.Мушка О. В. Прогностичні моделі розвитку загальної середньої освіти, розроблені в незалежній Україні як об'єкт наукового аналізу. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 69 – 70. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709618/> (дата звернення 09.01.2019).

20.Онищук Л. А. Прогнозування розвитку загальної середньої освіти як педагогічна проблема. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 січня 2016 року)*. Львів, 2016.

С. 80–82.

21.Онищук Л. А. Результати експериментальної перевірки базових положень концепції прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 43. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709636/> (дата звернення 09.01.2019).

22.Онищук Л. А. Теоретичні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 63 – 64. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709615/> (дата звернення 09.01.2019).

23.Онищук Л. А. Терміносистема педагогічної прогностики як дієвий інструмент пізнання проблеми розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 38–39. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713265/> (дата звернення 09.01.2019).

24.Пархоменко Н. Є. Застосування діяльнісного підходу в системі внутрішньошкільної методичної роботи. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 47–48. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713312/> (дата звернення 09.01.2019).

25.Пархоменко Н. Є. Оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи в Україні і Фінляндії. *Україна – ЄС: крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях: Матеріали I Міжнародної наукової конференції, 22-23 травня 2017 р., м. Київ.* Київ – Дрогобич, 2017. С. 138–141.

26.Пархоменко Н. Є. Соціальний контекст модернізації системи оцінювання в процесі реформування шкільної освіти. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації: зб. тез доповідей I Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 15-16 червня 2017 р.).* Київ, 2017. 222 с.

27.Пархоменко Н. Є. Управлінські виклики в умовах упровадження концепції Нової української школи. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 51. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709637/> (дата звернення 09.01.2019).

28.Прохоренко О. О. Методика визначення впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти України. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 44–45. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713267/> (дата звернення 09.01.2019).

29.Прохоренко О. О. Методика експертного опитування щодо визначення впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 48. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709638/>

(дата звернення 09.01.2019).

30. Прохоренко О. О. Чинники розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 70–71. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709619/> (дата звернення 09.01.2019).

31. Пузіков Д. О. Методика визначення прогностного фону закладу загальної середньої освіти як складник прогностичної моделі розвитку школи. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* Київ, 2018. С. 36–38. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713263/> (дата звернення 09.01.2019).

32. Пузіков Д. О. Методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 42. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709639/> (дата звернення 09.01.2019).

33. Пузіков Д. О. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 61–63. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709610/> (дата звернення 09.01.2019).

34. Цимбалару А. Д. Дидактичні засади прогнозування розвитку початкової загальної освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 р.* Київ, 2017. С. 44. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/709483/> (дата звернення 09.01.2019).

35. Цимбалару А. Д. Методичне забезпечення впровадження прогностичної моделі розвитку початкової освіти в освітню практику. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 р.* – Київ, 2018. С. 39–40. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713310/> (дата звернення 09.01.2019).

36. Черняк С. Г. Поняття прогностного фону розвитку загальної середньої освіти в педагогічній теорії. *Прогнозування розвитку педагогічної інноватики : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 24 жовтня 2016 року.* Київ, 2016. С. 53–56. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713567/> (дата звернення 15.01.2019).

37. Черняк С. Г. Принципи визначення прогностного фону. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 р.* Київ, 2016. С. 67–68. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710853/> (дата звернення 09.01.2019).